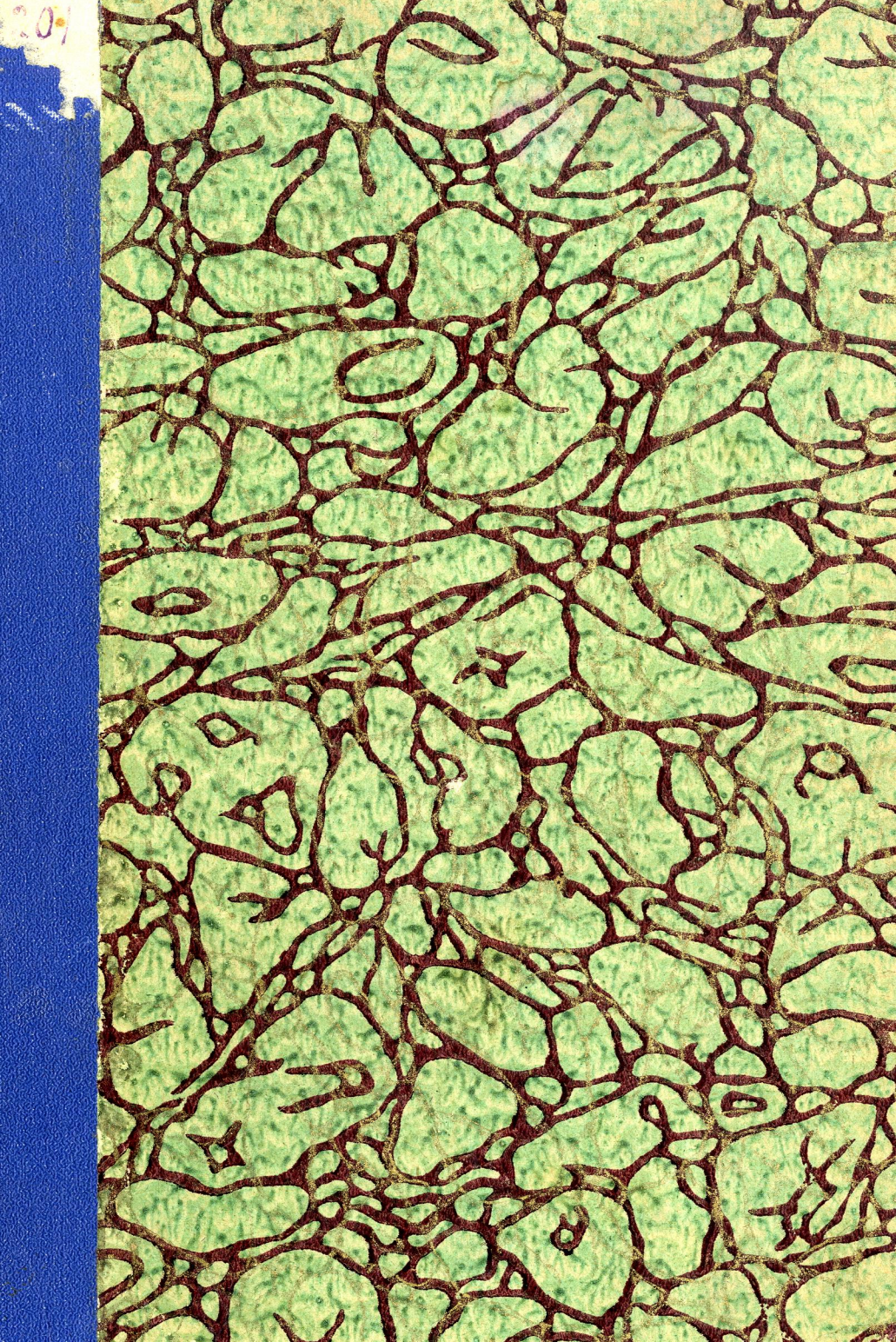

~~1868~~

~~6984~~

~~2215~~

46

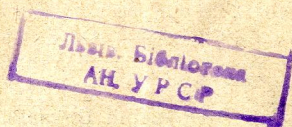
21

М. Галущинський

ПОЗАШКІЛЬНА ОСВІТА

«НАРОДИНИ, — ОСВІТНІ УСТАНОВИ, — ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФОРМИ, —
МЕТА.»

3 27 ІЛЮСТРАЦІЯМИ.

ЛЬВІВ, 1927.

1421, 28

ВІДБИТКА З КАЛЕНДАРЯ „ПРОСВІТИ“ НА 1928. Р.

Побільшена щодо змісту й ілюстрацій.

Назва.

Одно з важливих питань, яке сьогодні цікавить увесь світ, це питання народньої освіти, в розумінні освіти дорослих, тобто осіб, що вже вийшли із шкільного віку. Ця границя дуже невиразна. Всеж таки можна її приблизно означити на 18-тий рік життя. Розглядаючи з нагоди 60-тилітнього ювілею діяльність нашого товариства, добре буде, коли розглянемо й освітню працю в інших народів та порівнаємо її та її висліди з нашою працею і її вислідами.

Перше питання, яке насувається — це: як назвати цю ділянку освітньої праці? У ній не тільки ріжноманітні течії, нераз розбіжні а то й перехресні, а нераз навіть суперечні на перший погляд. Для неї навіть не має одної назви. Ми називаємо цілу ту велику ділянку дуже загальною назвою „народня просвіта“, а деколи ще загальнішою „культурно-освітня праця“. Одначе є для неї ще одна назва, котра дещо ближче підходить до справи, але не є досить спопуляризована; ця назва: „позашкільна освіта“. Вона має на увазі освітню працю, яку ведемо поза школою*). На Радянській Україні назви „позашкільна освіта“ не вживають. Офіційно вживають „політосвіта“ або „політосвітробота“. Позашкільництвом окреслено там давні течії, котрі, на думку офіціальних кругів, однозначні з „контрреволюційними змаганнями“. У поляків нема ще усталеної назви. Уживають: „praca oświatowa“ або „oświata pozaszkolna“. У німців одна назва, а саме „Volksbildung“. У італійців знаходимо назву: „la coltura popolare“, у французів „l'enseignement post-scolaire“, у еспанців „educación superior libre de los adultos“, а у англійців „Adult Education“, яка може й найкраще зясує освітні змагання. Виходить з цієї назви виразно, що в освітній роботі не так важне питання знання і подавання науки, як радше виховна течія, котра має пронизувати освітню роботу.

„Знання то сила“.

Далеко важнішою справою ніж назва, є питання, що належить підтягнути під зміст освітньої праці над дорослими. Від-

*) І ця назва не задовольняє усіх. Автор статті „Нові тори“ (Покутське Слово, 1927) свариться за цю назву і пропонує іншу, а саме „пошкільна освіта“. Коли автор хоче цією назвою окреслити освітні змагання, що відносяться до осіб, які є у післяшкільному віці, чому не вжити в такому випадку назви: „післяшкільна освіта“. Тимчасом у назві „позашкільна освіта“ обнятий той сам зміст, який бачимо в англійському окресленні „Extra-mural instruction“ у відношенні до освітньої праці, ваденої університетами, а на ділі поза ними.

Сетлементи, народні доми.

Та все те, хоч як страшно, не було ще всім тим лихом, яке помітили піоніри нового руху. Їм отворилися очі на ще одно лихо. А саме, вони помітили, що економічна, соціальна й освітня нерівність довела до того, що в одному народі творяться на ділі два народи. Хоч говорять одною мовою, а проте себе не розуміють. Чим довше буде існувати ця нерівність, тим глибше буде провалля, якого з ходом часу не можна буде вже усунути. От і повстало завдання „перекинути міст через пропасть“. Можуть це зробити тільки ті щасливі, що посідають в своїх руках потрібні засоби аж до освітніх включно. Тому серед англійців змагання в цьому напрямі прибрали найкращі форми. За прикладом перших піонірів і захоплені їх зазивом молоді одиниці обох полів почали осідати на час одного року або й довше серед робітничого населення, щоби уповні присвятити себе добродійній і освітній роботі. Всюди почали подавати помічну руку, добувати собі довіря й впливати таким чином на повільну поправу страшних відносин. Щоби чоловіків і старшу молодь відвернути від усякого рода коршемних нор і показати всі добрі сторони спільного організованого життя, почали творити т. зв. сетлементи, клуби, в котрих була нагода взаємин між робітництвом а освіченими одиницями. У цих установах бачимо перші спроби освітньої праці. Тут намічені організаційні форми стали що далі розвиватися й прибирати що раз більше означений вигляд. З невеликих сетлементів стали творитися і повставати народні доми (Halls). Деякі з них розрослися у величаві святині між котрими найдавнішим і розкішним став Toynbee-Hall, названий так у честь одного з перших піонірів освітнього діла серед дорослих.

Поширений університет.

Згодом виявилось, що освітні засоби, якими розпоряджали сетлементи не є вистарчаючі. І тому притягнуто до співпраці університети. Ця співпраця полягала в тому, що університетські професори, перше всього двох найстарших університетів Англії (Оксфорд, Кембрідж), заявили свою готовість виступити з організованими викладами на різні наукові питання, придержуючися при цьому певної системи й порядку. Цей рух, котрий вийшов з університетів і на ділі поширив дотеперішній обсяг діяльності цих найвищих наукових установ, одержав свою особну назву поширеного університету (University Extension).

Америка й Німеччина.

Так започаткований освітній рух в Англії викликав не тільки наслідування його в других краях Європи й Америки, але почав набирати різного змісту, котрий з ходом часу оформлювався у різні види освітньої праці. Думка сетлементів і клубів прийнялася і розвинулася дуже сильно в Америці. Там перейшла вона і в ділянку шкільного виховання, де прибрала вид дискусійних клубів для шкільної молоді. За те народні доми нашли своє най-

краще приноврення в Німеччині і німецьких краях бувшої Австро-Угорщини. Повставали вони головню по містах, а деякі доми є вершком вигоди, мистецтва, смаку й доцільности. Є це великі будови, котрі мають без ліку саль ріжного рода, між якими перше місце займають амфітеатральна відчитова й концертна салья, велика руханкова, ціла низка менших викладових саль і комнат, призначених для розваги. Находимо там кабінети ріжного рода, музеї, робітні наукові й мистецькі, велику читальню часописів, приміщення для народньої бібліотеки, безалькогольний буфет, купальні, а навіть ратункове поготівля.

Поширені університети серед інших народів.

Не можна сказати, щоби справа народніх домів для освітніх цілей не найшла відгону серед других народів і в других краях, а проте ніде не виявилася у такому завершеному виді як серед німців. За те далеко сильнішим відгоном відбилася скрізь у світі справа поширених університетів. Всі університети і другі високі школи перебрали на себе обовязок давати публичні лекції і реферати для найширших кругів населення. Влаштовують їх не тільки в місцях свойого осідку, але й поза ними, висилаючи своїх лекторів зпоміж фахівців до ріжних ділянок людського знання. Перед 1914 р. можна було також бачити, як стали творитися самотійні організації, котрі перебирали на себе завдання поширених університетів і влаштовували університетські виклади. Найближчі до нас приклади таких організацій бачимо у поляків, котрі створили поза офіційальними університетами, „університет людв“) ім. Адама Міцкевича“. У нас повстало відоме „Товариство Університетських Викладів ім. Петра Могили“ з осідком у Львові і філіями скрізь у краю.

Боротьба з неписьменністю.

Додатні явища щойно зясованого руху були, що поволі почав налашдуватися звязок між освіченими кругами громадянства і тими шарами, котрі були досі майже зовсім позбавлені доступу до культурних цінностей і культурних дібр. Всеж таки завважено, що з улаштовань поширеного університету більше користали середні круги, ніж робітництво і пролетаріят узагалі. І хоч як воно нам дивним видається, а проте одною з перешкод була неписьменність. Ми привикли уважати неписьменність тільки явищем, що зрослося тісно з нами, або з дальшим сходом. Тимчасом в 70-тих роках находимо ще великий відсоток неписьменних в Англії. У Франції ще в р. 1908 помічено велику кількість неписьменних серед сільського населення при нагоді військового побору. Дуже поважне місце займає боротьба з неписьменністю в Італії. Тут в 1919 р. урядові кола звернули увагу на велику кількість неписьменних. Але щойно в р. 1921. звязалися

*) На цьому місці слід зауважити, що ці установи поширеного університету, а далі й такі, що повстали поза університетом, хочби навіть посили назву: людвий університет (народній), не слід ідентифікувати з народніми (селянськими) університетами.

всі освітні стоваришення в Союз, що назвав себе *Opera contra l'Analphabetismo*, і розвиває працю при допомозі публичних і державних субвенцій.

Селянські університети в Данії.

В Англії зродилася думка селлементів та ідея поширеного університету. Оба засоби мають обслуговуючий характер. Хто забажає користати з праці названих установ, його приймають радо. Чи це будуть ті, котрі братимуть участь в житті селлементів, чи будуть користати з установ поширеного університету, то їх участь і звязок є більше зовнішні. Учасники можуть кожний раз мінятися.

Читальники села Кривеньке (пов. Гусятин) дня 14. III. 1921 у каменоломі, щоби добувати камінь на будову читальняного дому.

При великій їх кількості і мінливості провідники й керманічі установ не в силі навязати більше сердечного звязку з учасниками лекцій, відвідувачами селлементів, народніх домів тощо. Одначе не можна заперечити, що ці установи мають свої добрі сторони. Вони, так сказатиб, розрухали питання освітньої праці серед дорослих, приневолити поставитися до цих питань уважно й критично. Це вплинуло на дальшу зміну методів практичної освітньої роботи серед дорослих.

Одначе заки до цього дійшло, ми бачимо, як в другому місці Європи, а власне в Данії, повстає новий вид освіти дорослих. Є це т. зв. селянські університети, творцем яких є „пророк півночі“ Н. Ф. С. Грундтвіг. Його діяльність припадає на найтяжчі роки в історії Данії, які впали на неї з початком 19 в.

Ось якими словами змальовує Грундтвіґ положення Данії після упадку Наполеона: „Хоч були врожайні роки і проходили вони серед найбільшого мира, а проте держава щораз більше вгніталася під гнетом безмежних довгів. Всі посілості впали дуже в ціні, завмерла всяка охота до праці й починів, начеб вичікувано вже найближчої днини страшного суду. Навіть книжкові галапаси перестали нищити книжки і злодії не завдавали собі зовсім труду, щоби красти. Був це час, коли в Європі царювала холера, як колись давніше чорна смерть. Хоч вона нас не дуже то досягала, а проте ми мали її в своєму нутрі у найвищому ступні і люди вимирали тисячами на моральну сплячку.“

Завершенням того стану була програна війна з Прусією в 60-их роках, яка своїм тяжким ударом привернула людей до життя. Ця

Дня 7. VI. 1924 читальники села Кривеньке (пов. Гусятин) як столярі й бардники при будові читальняного дому.

катастрофа наказала громадянству „внутрішньо відзискувати те, що страчено назовні.“

Грундтвіґ став шукати коріння лиха й способів направи. Перше всього побачив, що народ відчужився від свого великого минулого, і тому треба звязати його теперішність з минулим. Поодинокий чоловік стратив звязок між собою а виконуваним призначанням, тому треба працю одуховити і таким чином покласти тривкі основи під майбутнє. А що головний відсоток народу становило селянство, треба сільсько-господарську освіту поставити біля загально-людської. „При організації селянського університету — пише Грундтвіґ — бажане, щоби молоді люде уже перед вступом до школи знали це призначання, до якого мають охоту й нагоду; селянський університет повинен повести працю в тому напрямі, щоби кожний, що його покінчить, міг повернути до своєї праці з підвище-

ною охотою, з ясним поглядом на людські й громадські умовини, особливо на умовини життя власної вітчизни, з оживленим почуттям радості про народню спільноту, котра наказує брати участь у великому й доброму, що досі створив народ, до якого спільнота належить, і що в майбутності створить." Речником і виконавцем думок Ерундтвіґа став Крістен Колд, головний основоположник селянських університетів в Данії.

Всі молоді муштини й молоді жінки у віці 18 — 25 р. життя, можуть побирати науку в селянських університетах за відповідною оплатою. Для муштин триває наука через п'ять зимових місяців, для жінок через три літні місяці. Всі студенти ведуть інтернатське життя спільно зі своїми учителями й керівниками. Поодинокі університети не зв'язані з собою централізаційними нитками. Об'єднані вони більше змістово. Навіть у доборі предметів навчання є різниця між поодинокими школами. Всеж такі в найбільшій кількості селянських університетів бачимо такі предмети: історія всесвітня, історія Данії, піснотворна мітологія, данське письменство, географія, руханка і спів. Науки релігії не подають, але атмосфера шкіл глибоко релігійна. Всі університети є установами, що творяться на підставі приватної ініціативи. Держава реєструє тільки поодинокі установи. Розвиток їх залежить від внутрішньої вартості школи, природним наслідком вартості є довіра громадянства до даної школи. Допомога держави полягає тільки в стипендіях, котрими користуються убогі кандидати, щоби й вони могли покінчити селянські університети. Таким чином кожний селянський університет має своєрідний характер. Єдність університетів у тому, що час до часу відбуваються зїзди учителів поодиноких університетів. Крім цього видавані часописи і журнали, що відносяться до питання селянських університетів, мають на увазі духове об'єднання змагань поодиноких університетів. Об'єднуючу службу виконує „Поширений Селянський Університет" в Асхоф. Вступ до нього мають тільки кандидати, що покінчили звичайний сел. університет. Надто при кожному селянському університетови твориться товариство з усіх тих, котрі покінчили дану школу. За їхні вкладки появляються щорічні звідомлення школи, а з усіх надвижок творяться стипендії для потребуючих кандидатів. Завдання такого товариства також об'єднуюче, а далі провіроче.

Завершенням цього руху є створена в р. 1921 міжнародня школа в Гельсінґер (Helsingör), котра поклала своїм завданням „розбивати почуття відчуження і недовіря, що розділюють народи, і різні народи полудити спільним духовим зв'язком і таким чином наладнати між ними тривкі приязні відношення."

Йог. Франсуа Бурґер*) зясовує значіння селянських університетів для Данії ось як: „1. На полі плекання товариського співжиття бачимо ушляхотнюючий вплив. Товариське співжиття в Данії набрало більше духа в наслідку влаштування народніх свят, опіки над руханкою і оживленням народніх звичаїв. Гостинниці як домівки стоваришень тут невідомі, в противенстві до Німеччини. Велику кількість домівок різних товариств і руханкові салі, котрі прикрашують кожне село і творять на селі культурні осідки, Данія завдячує селянським університетам. 2. У сільсько-господарській

*) Vergleichende Untersuchungen über Volkshochschulbewegung in Dänemark, England und Deutschland, München, 1926.

ділянці селянський університет змінив вигляд селянського дворища. Воно чисто і розумово загосподарене і випосажене технічними допомоговими засобами. І тому селянський стан Данії став найбільше освіченим в Європі і потрапив так швидко і з успіхом у 80-тих роках перейти від управи збіжжя до годівельної господарки, і таким чином вратував край від великої економічної кризи. Селянські університети вплинули на оживлення сільсько-господарських і технічних шкіл і сьогодні виконують вплив на розвиток городского і пільного господарства. 3. Селянські університети стали на політичному полі основою живої демократії. Селяни були від 1879 р. переловими борцями в обороні знасилуваної в р. 1866 демократичної конституції, яка назад повернула на своє місце в р. 1897. Що парламентарні засідання в Данії мають дуже високий рівень, що соц.-демократія не знаходить селян між своїми членами, що політичні методи соц.-демократії звернені більше на питання суспільних реформ ніж на класову боротьбу (як в Англії і Німеччині) — це все завдячують не в останній мірі спасенному впливови селянських університетів. 4. Велике діло виконали селянські університети у ділянці моралі. Під їх впливом змаліли дуже по селах розпуста і уживання алькоголю. Натомість повстало краще й щасливіше родинне життя.

Ще більше захоплений відзив про селянські університети в Данії находимо у Американця Едварда К. Ліндмена*), котрий відвідав Данію в році 1920. „Тут я зіткнувся з культурою, котра в противенстві до культури розчавленої ненавистю Європи видалася оззою на пустині“. „Я побачив тут селян на їхніх університетах, які вони учаться у намірі зробити життя більш інтересним; ці самі селяне були членами великих кооперативних підприємств, як молочарень, сметанкарень, сирних фабрик, стоваришень торгівлі яйцями, різниці, банків, магазинів, асекураційних товариств і т. д. — підприємств, котрі виконують багато економічних сторінок життя, полишаючи селянам свободний час для іншої діяльності; в цьому краї не можна бачити ні надмірного багатства ні вбогости. Я мав вражіння, що тут виявила культура багато таких прикмет, за якими ми багнемо ще від доби старинних греків; ще більше понад те, тут побудовано культуру на стислому знанні й на певному ступні економічної свободи — на прикметах, які були відсутні в грецькій культурі.

Надто крім легко замітних рисів данського життя — як колективна економічна організація, цікавість до письменства, мистецтво та розвага, відсутність імперіялізму тощо — находимо такий виховний рух, який не відзначає ні один інший нарід новітнього світу. Від часів Грундтвіґа, тобто від днів матеріяльного й духового безсилля Данії, данські дорослі люде змагали, щоби закинути „страшне провалля між життям і освітою“. „Що забрав нам ворог насильством, те ми мусимо відзискати ізнутра освітою“, так сказали вони і негайно поклали основи під систему виховання, яке продовжається так довго, як довгим є саме життя. Освіта дорослих, починаємо це пізнавати на основі довгих помічень, не тільки перемінила громадян з неписьменних на письменних; вона відбудувала цілу будівлю життєвих цінностей“.

*) Eduard C. Lindeman, The Meaning of Adult Education. New York. New Republic, Inc. 1926. Ст. XV. і наст. — Названий твір найшов широкій розголос у цілому світі.

Селянські університети в скандинавських та інших краях.

Ідея селянських університетів найшла перше всього глибокий відгомін в других скандинавських краях. Піонерами освіти дорослих у Норвегії були національний поет Генрік Вергеланд (1808—1845) і педагог Оле Віг (Vig), котрого називають норвежським Пестальюцці. Перші селянські університети звані тут „Folkehoiskole“, повстають в р. 1864 в Сагальон. В цьому руху беруть участь найкращі одиниці, між якими бачимо Б. Берizona.

Читальня в Добрівлянах коло Стрия.

В 1918 р. находимо вже 87 діяльних шкіл по селах (у містах нема), з гарними домівками. „Норвежські селянські університети дуже схожі на данські. Вони також не є школами, котрі мають подавати знання і приготувати до призвання, але подають матеріал для творення світопізнання і для ушляхотнювання почувань. Як засобом навчання послуговуються викладами, виголошуваними тепло й гарно. Теми викладів вибирають з релігії, історії, поезії, народопізнання. Спів і усуспільнене життя, розмови на питання дня займають поважне місце в програмі. Вони надають закраску життю у тих школах, а настрої у них веселі, отвертий і щирі“.*)

Шведські селянські університети беруть свій початок в 60-тих роках минулого століття і розвиваються під впливом данських селянських університетів. В Швеції сильніше зазначився практичний бік школи у подаванні таких предметів як елементарна математика, шведська мова й сільське господарство. Від р. 1906 почалася зазначувати певна зміна в організації селянських університетів Швеції. Вийшло це від університету в Брунсвік, де поет Карл Ерік Форсlund створив новий тип школи, в якому навязав навчання до напрямів нового часу і поклав головну вагу на трактування пред-

*) Adult Education in Norway Bulletin III. — The World Association for Adult Education. London, 1920.

метів з наукової і соціальної точки погляду. Коли проти цієї школи піднявся крик, занялися нею професійні союзи і соціальна демократія. До університету стала горнутися більше робітнича молодь. За цією школою пішли й другі, основані в місточках або робітничих осередках.

Цей рух не оминув і інших скандинавських країв, як Данії і Норвегії. Населення обох названих країв почало різни́чуватися. Внаслідку зростаючого промислу твориться численніше робітництво, котре до війни в невеликому своєму числі задовольнялося поширеним університетом з його викладами, вечірними і доповняючими школами та певного рода клубовим життям. Одначе в новіших часах

Дім читальні села Раківчик (філія Коломия).

всі ці засоби вже не вистарчають. Перенесення селянських університетів до міст і до робітничих осередків не до переведення, бо їхній характер зовсім не підходить до змінених умов життя міст і промислових осередків. Скандинавські освітні організації мусять користуватися досвідом цих країв і народів, де головно розвинулася освіта дорослих для робітничих шарів населення. Під цим кличем відбувалася саме остання конференція представників скандинавських селянських університетів в Лофтус над Гардангерфіордом, яка мала місце в днях 2—6 вересня 1926.

Хоч в Європі більше країв і народів, в котрих переважає селянське населення, а проте не бачимо, щоби ідея селянських університетів найшла безпосереднє наслідування. Всеж таки треба піднести, що сам дух цього типу школи запліднив освітню працю існуючих досі англійських, американських і німецьких освітніх установ для міського й робітничого населення. Безпосереднє наслідування стало щойно зазначуватися серед славянських народів перед самою великою війною. Війна перервала ці змагання, але після війни вони віджили знову. Перед війною уживано назви „селянського університету“ для реченцевих курсів з обмеженим числом слухачів. Недомагання цих курсів було у переладованні ріжноманітними предметами, у недостатчі інтернатського життя. Одначе після війни бачимо вже правдиві селянські університети у німців, чехів, поляків. А також нашу сільсько-господарську школу „Просвіти“ в Милованні можна підтягнути під цей тип школи.

Перехід до спільнот праці в Англії.

Перед нами зарисувалися два головні типи освітньої праці серед дорослих. Тип поширеного університету й тип селянського університету, або як його називають, також тип високої народної школи. Перший носить всі риси масової, але не глибокої праці, другий обмежує себе у своїому впливі на невелике число потребуючих, обмежує себе щодо їх віку й щодо їх призвання, але працює глибше. Із засобів і методів, вироблених в селянських університетах, користує провідник освітнього руху робітничих англійських кругів Альберт Менсбрідж і дає таким робом почин оновленому типови праці.

Як вже в горі було сказано, в Англії від 70-тих років 19 століття починають освітні шари поширену народню освіту серед робітництва. Головна підтримка цієї праці в університетах, котрі при допомозі університетських курсів або т. зв. поширеного університету старалися перещепити університетського духа в народ. Хоч названі курси й виклади тишилися надзвичайною популярністю, і статистичні дані вказують велику кількість слухачів, а проте завважено, що слухачі рекрутувалися головню з середніх станів, а робітництво мало що досягали. І саме в тому критичному стані, коли здавалося, що робітництво відпаде зовсім від освітніх змагань, взяв діло до своїх рук названий вище А. Менсбрідж і заснував „Робітниче Освітнє Товариство“ в р. 1903, вплив котрого виявився на всіх полях і у всіх ділянках освітньої праці над дорослими не тільки робітниками, але й другими шарами, а також і селянством. Це товариство називається по англійськи „Workers Educational Association“, в скороченні W. E. A. Менсбрідж зрозумів, що просвітньо-виховна праця мусить змагати до глибини, до захоплення нутра тої людини, що бажає освіти. А до цього можна дійти тільки власними духовими силами, власником яких є кожний з нас. Провідною думкою і ідеєю такої праці мусить стати самоосвіта і самовиховання. А що головна мета наша змагати до щораз кращого усусільнення людей, належить подбати, щоби самоосвітні й самовиховні змагання переходили через невеличкі гурти праці, в котрих певна кількість змагаючих зв'язує себе на якийсь протяг часу і спільно переживає все те, що є предметом їхніх змагань та виборює собі таким чином свій світогляд. До цієї думки приєднав Менсбрідж згодом університети, і при них почали творитися т. зв. „Tutorial Classes“, новий тип високої англійської народної школи. Цей новий тип дав почин надзвичайно багатому й різнородному розвитку подібних спільнот праці у цілому світі. Незалежно від Tutorial Class розвивається другий тип високих народніх шкіл, це є: „Educational Settlement“, які переорганізовані у 20 столітті творять місце, в якому сходяться мушчини й жінки, переважно одних переконань для спільних дослідів над соціальними питаннями, для самовиховання себе шляхом спільної праці або для плекання товарищескості. Влаштовуються виклади, творяться спільноти праці, дух повної дружності панує тут. Начислюють біля 60 таких сетлементів, розкинутих по цілій Англії. Всі вони різнородні щодо методи, змісту, праці й мети. Є це добровільні установи, творені університетами, публичними школами, релігійними і другими стоварищеннями. (З Бургепа).

На подібній підбудові, себто як спільнота праці твориться ще один апарат незалежної робітничої освіти: це — Національна Рада Робітничих Коледжів (**National Council of Labour Colleges**). Їх завдання — дати робітникам змогу розвивати свої здібності та озброювати їх до діяльності з метою знищити капіталістичний лад та здійснити соціальне й трудове визволення робітничої класи.

Слід зазначити, що методи праці у всіх того рода спільнотах знаходять глибоких дослідників. Як одного речника можемо назвати **G. D. H. Cole'a**. Це один з найкращих доцентів, котрий працює в Оксфорді і подає свої досягнення в журналі „**The Tutors Bulletin**“ з останніх років та в найновішому журналі „**The Journal of Adult Education**“, що виходить піврічно від березня 1926 р. Перекладом появилися його речи в „**Archiv für Erwachsenenbildung**“, що виходив на протязі 1924 і 1925 рр.

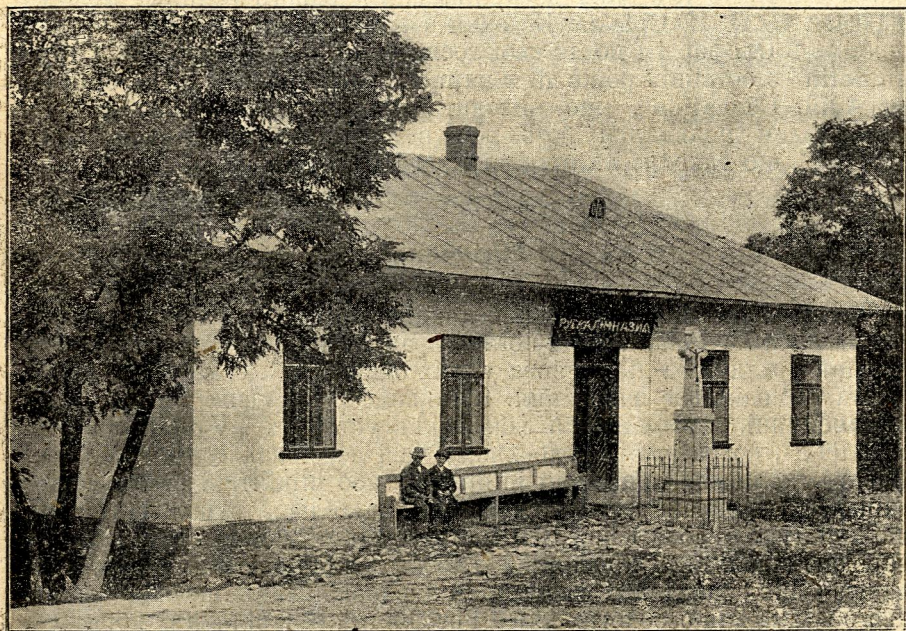
В Німеччині.

Приглядаючися цій різнобарвній картині ріжнородних змагань можна мати на перший погляд вражіння хаосу. Та це тільки на перший погляд. На ділі основа у всіх однакова, а саме самодіяльна освіта, самодіяльне виховання. Найкраще поставлена справа знову в Німеччині. Зосередилася вона біля установи „**Volkshochschule**“, котра вже у повоєнному часі перейшла довгу еволюцію. Справа полишена приватній ініціативі, або ініціативі освітніх товаришень набирала таких рисів, які найбільше відповідали тим, що приступали до ведення ВНШ. (Так будемо називати далі „високу народню школу“). У критичних голосах деяких освітників піднесено навіть закид шантажу, надужиття і зловживання високого освітнього клича для особистих цілей і особистих матеріальних користей. Та коли перейшла перша хвиля захоплення новостю і настало певне отверезіння, бачимо доцільну роботу у ріжнородних спільнотах праці. Крім назви „**Volkshochschule**“ бачимо „робітничі академії“ **Arbeitsakademie**, **Volkshochschulgemeinschaften**. В Німеччині бачимо також перші поважні проби щодо творення селянських університетів на зразок данських.

Взагалі слід зазначити, що в Німеччині маємо найживіщий рух на полі ВНШ. Не є вони ні однотипові, ні одноформні. Назвемо тут їх тільки деякі найважливіші роди. І так бачимо ВНШ. незалежного понадпартійного типу, які одначе не оминають зовсім основних питань світогляду, але розглядаючи їх займають до них чисто наукове непристрасне становище. Є ВНШ., котрі носять чисто-класовий, або партійний, а навіть конфесійний характер. Є спроби (нпр. в Ессен) звязати у ВНШ. найріжнородніші світогляди від найбільше правих до найскрайніших лівих, віддаючи управу установи речникам цих поглядів, визнаючи яких знаходяться у ВНШ. Маємо ВНШ з керманічами і без них. Є школи, котрі вимагають сталої участі в них на протязі певного часу, і в тому часі учасники науки не виконують свого призвання. Та бачучи труднощі у зібранні таких студентів, а то з причини їх матеріальної незабезпеченості,

проводиться в життя думка ВНШ. у годинах, вільних від заняття у призванні. *)

На закінчення цього відділу не завадить послухати, що говорять знавці про німецькі і англійські ВНШ. з наочного побуту в них. У 1926 р. відвідала Гертуда Гермес, (одна з фондаторок т. зв. Heim Hermes у Ляйпцігу) освітні установи Англії і зробила такі помічення. Німецького відвідувача вражає перше всього те, що

Читальня на Котиківці (передмістя Городенки).

народня освіта увійшла в Англії глибоко в національне життя. Коли німець теоретизує, то в англійця відносно дуже поєдинчий, часто неметодичний шлях, яким він простує у своєму освітньо-виховному ділі. Знову німецькі змагання характеризує широко розвинена метода навчання. Чимала кількість підручників для ВНШ. до різних предметів і ділянок людського знання навчає нас, як глибоко й серйозно працюють німецькі освітники над освітою дорослих у ВНШ.**) Серед обміну думок двох чільних народів будуть криста-

*) Дуже цікаві дані в книжці: Hermann Heller, Freie Volksbildungsarbeit. Grundsätzliches und Praktisches vom Volksbildungsamte der Stadt Leipzig. Verlag der Werkgemeinschaft, Leipzig 1924.

**) Райнгар Бухвальд у своїй творі „Dennoch der Mensch“ (Die Volkshochschule als geistige Bewegung. Verlegt bei Eugen Diderichs in Jena, 1925) так пише про науковий плян ВНШ: У науковому пляні не сміє панувати система наук або групи матеріалів, а тільки вимоги життя і освітні досяги. Ми вчилися в загальній психології, що особні звязуються в групи відповідно до типових життєвих форм... Активні одиниці домагаються ясного погляду на істоту теперішності, її політику й її господарство; вони домагаються вишколення у призванні або вишколення до по-

лізуватися випробовані методи, котрими стануть послуговуватися і всі інші народи у своїх освітніх змаганнях.*

* * *

Львівська державна
наукова бібліотека

1287

Народній Дім в Роздолі (філія Жидачів).

бічних призвань... вони хочуть принаймні постройти собі свій дім. Люди, що застановляються і роздумують, підходять до загадок існування на основі чистого змагання до пізнання, до звязку. Безпосередній у них нахил до етики й метафізики, а від них дорога веде спільноту праці, зложену з таких одиниць до людськи. Релігійні люди не задовольняються історією релігії... вони потребують великих релігійних зразків і змагань. Те саме відноситься до людей з мистецькими нахилами. Їм також не pomoже багато ні історія мистецтва, ні естетика. Для них потрібний рисунок, образ, спів, зображення, а також основне вглиблення в мистецькі твори, яке не потребує при цьому плекати дилетантизм або критику, котра думає, що вона потрапить щось ліпше створити. Далі стрічаємо спокійного, без проблемів, консервативного чоловіка, котрий любов'ю пронизує свій життєвий круг існування і для нього потрібні історія рідного краю, географія рідної землі, рідний рости́ний і звіриний світ. Далі виразно ручний тип чоловіка, будівничий. Далі товариський чоловік, котрий звичайно вироджується у відьмувача гостини́ця і жіночих чайних сходин. А і цей тип потребує оправдані в доброму форми людського існування, як і вище названі типи. Вкінці люди фізичного руху, котрі набувають почуття себе, підвищення через фізичний рух... В наслідку цього і фізична культура добула собі своє право на існування у ВНШ⁴. З цього перегляду ріжноманітних типів людських особнів виникає потреба докладного пізнання всіх учнів ВНШ і відповідно до вислідів пізнання треба розбудовувати план навчання у ВНШ.

*) Усе досі сказане мало на увазі тільки збірну освіту більших або менших гуртів. Всеж таки не всі одиниці є в спроможности користати із організованої збірної праці над дорослими. Ця потреба породила в Америці думку індивідуальної освіти дорослих, котра найшла також відгомін серед інших народів. Є це т. зв. кореспонденційні курси, себто навчання на віддалі через переписку, інакше також названі „заочною освітою“. Не входячи на цьому місці в зміст і методу праці заочної освіти

Початок народніх бібліотек.

Другий відділ освітньої роботи серед дорослих групується біля книжки й книгозбірні. З цього випливає, що бібліотечну справу можемо уважати самостійною ділянкою в освітній роботі. Та це не перечить, що поодинокі частини освітньої роботи кожного відділу взаємно користуються виробленими засобами. Селянські університети, ВНШ., робітничі академії, а навіть невеличкі самосвітні гуртки повинні мати свої бібліотеки. Ці бібліотеки будуть обмежені щодо кількості, якості й змісту книжкового матеріалу, а всеж таки без бібліотеки тут не обійдеться.

Думка засновання та ведення бібліотек майже так давня як історія людства. Одначе бібліотеки аж до найновіших часів мали головню науковий характер і служили тільки певним колам, нераз дуже вузьким і замкненим у собі (монастирські бібліотеки, бібліотеки на лицарських замках тощо). Щойно в Америці поставлено справу на ширших основах. А саме в Філадельфії за почином В. Франкліна повстає перша народня бібліотека в р. 1832. В половині 19 століття Північна Америка покривається цілою сіткою народніх бібліотек, матеріальні засоби на них пливуть від громад, від багатих жертводавців-фондаторів. Вкінці цілий бібліотечний рух отримує законні рямці, в яких найважлишою точкою є постановою про бібліотечний податок. 1876 року повстає в м. Філадельфії „Американське бібліотечне товариство (American Library Association), котре своєю діяльністю захопило й Європу. За його починком і його матеріальними засобами ведеться вже від кількох літ міжнародня бібліотечна школа в Парижі. При нагоді 50-ліття існування названого товариства зродилася в учасників свята думка про міжнародне об'єднання бібліотечної справи й бібліотечного руху, яке найде своє здійснення на найближчому міжнародньому зїзді в Единбурзі у вересні 1927.

Основи бібліотечного діла.

Коли вже Зєдинені Держави раз вступили на дорогу творення і ведення народніх бібліотек, то повели справу так, що нині вони зразком для всього світу під цим оглядом. Переведена ними думка бібліотечного податку у всіх стейтах принялася в других краях Америки, перейшла до Європи, поширилася і на другі частини світа. З молодих держав треба назвати Чехословацьку Републику, яка зараз після своїх народин розвинула дбайливу опіку над бібліотечною справою в державі. Чільні одиниці народу зрозуміли добре, скільки добробуту а далі національної сили й певности завдячує

слід замітити, що заочна освіта принялася майже всюди і дала почин до творення більше приватних підприємств. З них деякі є навіть доволі зисковні, особливо в тих краях, в яких свідоцтва відбудої заочної освіти мають характер, що поручає абсолювентів до виконування певних призначень. В праці „Libraries and Adult Education“ виданій Американським Бібліотечним Союзом сказано, що в р. 1925 користало в Америці 1,500.000 осіб з курсів заочної освіти. Всі вони виплатили за науку в томуж році 70 мільонів доларів. (Libraries and Adult Education. A Study by The American Library Association. The Mac Millan Company. New York, 1926. Стр. 17.)

чеський народ добре поставленим бібліотекам ще до великої війни. Та хоч як пильно приглядаються всі зацікавлені до бібліотечного діла в Зед. Державах, а проте організаційна сторона публичних бібліотек названої країни є покищо тільки недосяжною мрією для других. Виходячи зі заложення, що „library of the people, by the people and for the people“*) зроблено в Зед. Державах усе можливе, щоби повисші слова вповні покривалися з дійсністю. Ніде в світі не побачимо так багатих, великих і що до вигоди та приміщення так розкішних народніх бібліотек, як в Америці. Доступ до бібліотек уможливлений для всіх. Дітвора, молодь, а навіть старші читачі мають доступ до самих книжок. При поодиноких бібліотеках існують вигідно улажені читальні книжок та часописів. В ню-йорській публичній бібліотеці і в бібліотеках інших великих міст, в яких знаходиться в більший кількості ріжнонаціональне населення, находимо діточі читальні, поділені відповідно до матірньої мови дітей-читачів. Кожна великоміська бібліотека має розкинені по місті й його окраїнах бібліотечні складниці, в яких знаходяться книжки, найбільше читані й бажані. Рівночасно з катальогів можна замовляти собі книжки з центральної бібліотеки, оскільки їх нема в складниці**). Техніка у видачі книжок для читачів так розвинена, що всякий читач може отримати бажану книжку до кількох хвилин. Та не тільки великі міста мають свої публичні народні бібліотеки. Кожна місцевість в Зед. Державах має свою народню бібліотеку, величина котрої відповідає матеріальній силі, засобам й жертвенности мешканців. Для підновлення книжкового матеріалу існує добре налагоджена організація мандрівних бібліотек. Доставка книжок на місця відбувається самоходами. Навіть далеко висунені ферми, копальні, робітничі відділи при ріжного рода роботах находять пильну обслугу в потребі читання. З катальогів найближчих публ. бібліотек можуть мешканці ферм і заняті в копальнях на сезонних роботах робітники замовляти книжки. У короткому часі після замовлення книжки находяться уже в руках читачів. Як далеко посунена в Зед. Державах дбайливість про потреби громадян, вистарчить сказати, що тут вже далеко до війни находимо при публичних бібліотеках відділи для сліпих з відповідними книжками для них і відповідно складеними катальогами***).

Виховання бібліотечних робітників.

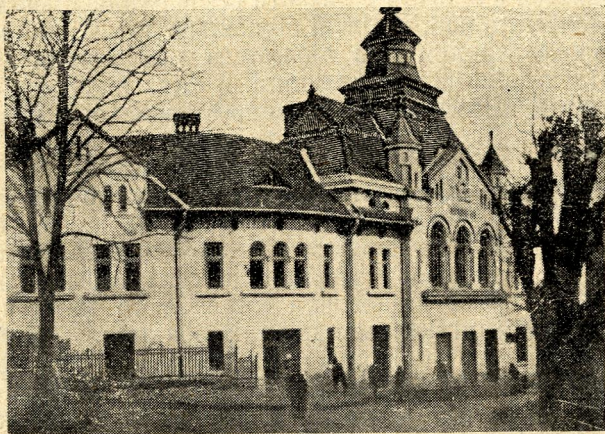
Кожна бібліотека вимагає відповідно освічених бібліотекарів і технічно вправленої обслуги. Задля освіти бібліотекарів існують особні школи, котрі мають на увазі впровадити бібліотекарів у науку бібліотекознавства. А вже ніяким чином не може обійтися без квалі-

*) Народня бібліотека, створена народом для народу.

**) Подібну організацію бачимо при великій міській бібліотеці в Празі, котра начислює біля 40 складниць у різних частинах міста. В останньому часі бібліотека Т-ва „Просвіта“ остає в тісному звязку з читальними на окраїнах міста, передаючи до них більші кількості книжок зі своїх засобів.

***) Цікавих щодо організації бібліотечного діла в Америці до війни можемо відослати до праці Е. Чарюлускої: *Общественные библиотеки в Америке*. С. Пб. 1911.

фікованого бібліотекаря публична або народня бібліотека. Бо її завдання не в тому, щоби збирати й переховувати книжки, як це часто водиться в наукових бібліотеках. Публичні бібліотеки мусять бути вічно живим організмом, для якого книжка без читача не існує, але шойно з читачем творить один нерозривний комплекс. І не читач має шукати книжки. Наоборот, сама книжка має шукати читача. І ось тут виростає особа й завдання бібліотекаря, як того звязкового, котрий не має схоронювати книжки, але її поширювати. Цей погляд на завдання бібліотеки й на роботу бібліотекаря мусів привести до необхідної потреби творення особних бібліотечних шкіл. Сьогодні в правильно організованих публичних бібліотеках не може бути мови про те, щоби бібліотечне діло міг провадити чоло-

Читальня „Просвіти“ в Лежайську. (У домі поміщуються всі освітні установи.)

вік, котрий не має потрібної бібліотечної освіти. Коли такий бібліотекар чи бібліотекарка не в силі покінчити правильної бібліотечної школи (требає два роки після набутої середньошкільної освіти), так для них організують короткоречинцеві школи аж до кількатижневих курсів. В останніх часах почалася дуже широко закроена акція міжнароднього обєднання бібліотечних робітників. В основу обєднання кладуть потребу взаємної допомоги задля вишколення робітників, виміни досвіду, добутого на місцях, виміни самихже бібліотекарів.

Виховання читача.

Одночасно бачимо, як в Америці від довшого часу ведеться праця над вихованням читача й поширенням книжки. Відповідні виставки книжок, музеї, а далі спільні читання і лекції мають на меті приблизити книжку до населення. Особливо в лекціях практикується певне питання і лектори вказують на літературу та повчають, як нею користуватися. Обслуга населення бібліотеками і бібліотекарями посу-

нена так далеко, що в каталогах називають не тільки автора й заголовки, але подають до кожної книжки кілька заміток. З них читач довідується про зміст книжок та які особливі питання обговорені на сторінках поодиноких книжок. При американських бібліотеках знаходимо добре зорганізовану телефонну обслугову в бібліотечних справах і у справах читачівства. А найбільша і найпильніша увага щодо виховання читача повернена на працю з дітьми й молоддю.

Читальня Товариства „Просвіта“ в Вест Форт Уїлліам (Канада).

„Для дітей ця праця має творити головні входові ворота до світа книжок. Доцільно влаштованими годинами, оповіданням змісту книжок, гуртовим і індивідуальним повченням, як користуватися книжками, розумною і прихильною порадою плекаємо привичку й любов до доброго читання. Ця праця доповнює шкільну освіту, і є продовженням школи на ціле життя. Цєю важливою працею над дітьми зискує народня бібліотека вкінці силу, щоби піднести світогляд цілого громадянства на вищий рівень.“*)

Бібліотечна справа в інших краях.

Бібліотечне діло, поставлене так високо в Зед. Державах मु-сіло звернути на себе увагу цілої решти культурного світа. Не

*) Libraries and Adult Education. A Study by The American Library Association. New York 1926. Ст. 24.

згадуючи про Канаду, в котрій живим відгомонам відбивається те, що діється в Зед. Державах, всі краї Європи до б. Росії включно брали собі за приклад Америку, коли хотіли приступити до розбудови бібліотечного діла у себе. З різних країв Англія найшвидше вступила на шлях вказаний Америкою. Освітні установи Швеції, Норвегії і Данії посилали своїх бібліотекарів до американських бібліотечних шкіл, щоби на їх зразок відкривати подібні школи в своїх краях. А після війни, як було вище сказано, Америка сама оснувала подібну школу в Парижі і задумує в найблищому часі приступити до оснування подібних шкіл в других краях. Під впливом розбудженого інтересу до бібліотечного питання починається в довоєнних літах дуже живий бібліотечний рух у Німеччині. А з новіших слід зазначити, що Чехословачія видала не тільки бібліотечний закон і завела у себе бібліотечний податок, але оточує надзвичайно дбайливою опікою всі змагання на бібліотечному полі. Останній конгрес любителів книги, який відбувся в Празі в р. 1926 показав, що цей інтерес не є поверховний, але глибоко осаджений.

Німецька бібліотечна централія і В. Гофманн.

Америка зробила бібліотечну справу живою і показала шляхи, як проводити в життя організацію бібліотек і виховання читача. Для цієї останньої справи Європа виявила більший інтерес і поклала чимало праці в питання читачівства. З незвичайно пильною і систематичною розробкою цього питання стрічаємося в Німеччині, де великі заслуги поклав в цьому напрямі Вальтер Гофманн основник публичної народної бібліотеки в Ляйпцігу і творець централії для всіх народних бібліотек (*Deutsche Zentralstelle für Volksbüchereiwesen*) Німеччини, а також німецької Австрії, яка утримує звязки з народними бібліотеками Америки, Чехословачії, Англії, Голяндії, Швеції і Швайцарії.

Основні думки Вальтера Гофманна є такі: Твори письменства — це є найвище добро нації, котре треба передавати з покоління в покоління. Місцем для цього може бути тільки народна бібліотека, котра одначе мусить порвати з дотеперішнім „демократичним“ устроєм, який каже, що народна бібліотека має в собі містити всякий рід письменства, що треба змагати до задоволення всякого бажання, точкою чести якого має бути найбільша кількість як книжок так і читачів з поминенням якості одних і других. В. Гофманн домагається, щоби при виборі книжки до публичної народної бібліотеки рішала її внутрішня вартість. Її можна означити і перевести добір книжок на основі глибоких дослідів над життєвими інтересами (цікавістю) читачів. Життєві інтереси читачів створює їх життєвий круг і відповідно до нього належить переводити каталогоування книжок і всю виховну поміч, яку має дати публична народна бібліотека своїм читачам. Читачів ділимо на три групи: 1. Читач хоче поширити свій життєвий круг і тому читає книжки, які дають йому змогу вглянути в життя інших кругів, народів, країв, світів. 2. Читач хоче поширити своє знання у своєму головному призначенні, або в тому побічному, але яке він собі добровільно вибрав або його вполював. 3. Читач шукає правди, ради її самої. Кожний суспільний життєвий круг має ці вгорі перелічені групи і до кожної групи

треба найти відповідний підхід. І тут маємо найтісніше пов'язання між технічною стороною а виховною роботи бібліотекаря. Централь народніх бібліотек дуже строго притримується своїх напрямних і приймає до Союзу тільки ті народні бібліотеки, котрі докладно ступають вказаним шляхом.*)

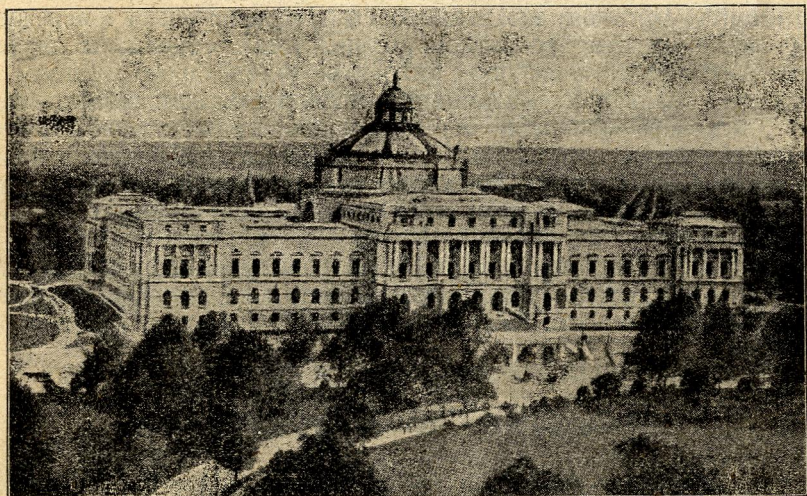
Практичним місцем дослідів є центральна народня бібліотека в Ляйпцігу. Органом, що поширює добуті досягнення і передає їх усім зацікавленим розвитком бібліотечної справи є журнал „Hefte für Büchereiwesen“, що виходить тепер двомісячними випусками. У названому видавництві знаходять союзні бібліотеки велику кількість вказівок що до вибору книжок до бібліотек. В останніх часах появилися дуже докладно опрацьовані каталоги для ріжного рода питань. Каталоги стануть важним засобом у підновлюванні бібліотек новими книжками. Союзна бібліотека в Дармштадт веде інструктивні вечірні читання і виховує собі таким чином читачів. Бібліотека в Гамбурзі робить пробні досліді в напрямку, щоби дати читачам повний доступ до книжок, як це має місце в американських бібліотеках. Дотеперішні проби увінчалися успіхами.

Бібліольогічна психологія Рубакина.

Незалежно від праць Вальтера Гофмана і Німецької Централі в Ляйпцігу веде роботу відомий педагог і освітник Н. Рубакин, котрий працює в Льозані і є творцем бібліольогічної психології, секції якої працюють в Інституті Ж. Ж. Руссо в Женеві і в Міжнародньому Бібліографічному Інституті в Брюсселі. Предметом бібліопсихології є всі психічні явища, котрі вяжуться з повстанням книжки, її обігом, її ужиткованням і впливом. Слово „книжка“ в розумінні бібліопсихології означає „всякий витвір друкарського, рукописного а також і устного слова“. Основні засади нової науки це, що „книжка існує тільки як функція читача“. Зміст книжки є це психічні побуди, викликані книжкою на душі читача. Тому бібліопсихологія займається взаємозалежністю трьох чинників: 1. читача, 2. книжки, 3. автора. „Під книжковим впливом треба розуміти всю скількість психічних явищ, що відбуваються підчас всякого контакту людини з книгою. Книга впливає на людину підчас процесу її творення, її циркуляції, її використування. Створенням книги треба називати не лише процес літературної або ораторської творчості, але й той, що втілює їх в матеріальні форми. Сюди відноситься процес писання, переписування, складання, друкування, з їх дуже виразною і своєрідною психологією, процес надання книзі певного матеріального обличчя, всяка зміна якого неодмінно відбивається на тих психічних явищах, що пов-

*) Для ознайомлення з головними напрямами „Німецької Централі для народніх бібліотек“ подаємо такі джерела: W. Hofmann, Der Weg zum Schrifttum. Verlag der Arbeitsgemeinschaft. Berlin u. Leipzig; W. Hofmann, Die Praxis der Volksbücherei. Verlag Quelle u. Meyer. Leipzig; далі журнал: Hefte für Büchereiwesen. Mitteilungen der Deutschen Zentralstelle für volkstümliches Büchereiwesen Österreichischer Bundesverlag. Leipzig, Wien. Дуже поміжно особливо для наших невеличких бібліотек може бути книжка В. Гофмана: Die Praxis der Volksbücherei, і Г. Гофмана: Der Volksbibliothekar. Verlag Quelle et Meyer, Leipzig, 1927.

стають в читачах в процесі читання. Під психологією книжкової циркуляції треба розуміти психологію книжкового розповсюдження (нпр. за допомогою видавництв, книгарень, бібліотек і т. д.), психологію реклами, психологію рекомендації та пропаганди, вивчення меж розповсюдження (книжкової діаспори) та їх змін в просторі

Бібліотека Конгресу у Вашингтоні.

і в часі, по місцевостях і по поверхах соціальних сходів. Нарешті, під словом утилізація книги треба розуміти її утилізацію у вигляді читання, вивчення, пригадування, перерібки, перекладу, розповідання, а також і процес перетворення словесности письменною у устну, і, нарешті, процес перетворення читачів у письменників“.

Досліди у цьому напрямі уможливають таку класифікацію читачів, книжок і авторів, що економія часу і сил названих чинників зросте до найдалшої межі. Найбільше із цього може скористати самоосвіта, котру на підставі бібліопсихології потрапимо розробити аж до подробиць.*) Гаслом бібліопсихології є: „Нехай живе книжка, наймогутніше знаряддя у боротьбі за правду і справедливість!“**)

*) Відносно цього питання пише Рубакін в „Бібліологічних Вістях“ — прикладаючи бібліо-психологічний погляд до питання про наукову організацію самоосвіти.

**) Хто хоче пізнати докладніше бібліопсихологію, нехай покористується книжкою N. Roubakine. *Introduction à la psychologie bibliologique* 2 томи. Париж 1922. В головних зарисах подано основи названої науки в листках бібліопсихологічної секції: *Qu'est-ce que la psychologie bibliologique?* Далі того самого автора „Про наукову постановку самоосвіти з погляду бібліологічної психології“ (Бібліологічні Вісті ч. 1. 1926. Київ. Видання Українського Наукового Інституту Книгознавства). З українських джерел вкажемо на статтю Ст. Сірополка: „Читач і книга“, що знаходиться в 5—6 ч. „Народньої Просвіти“ (стор. 67 і наст.) за рік 1927.

З усіх родів освітньої праці найсильнішим відгомонам відбилася в б. Росії бібліотечна робота. Щоби заспокоїти освітній голод навіть уряд мусів ставитися уважно до нього і занявся бібліотеч-

Читальня у відділі для сліпих в Бібліотечі Конгресу.

ним ділом, думаючи, що складенням відповідних бібліотек потрапить відвертати незадоволений революційний загаль від „шкідливої“ книжки. На думку Рубакіна поведінка царського уряду доводила до протилежного наслідку.*) Більша підготовка в цьому напрямі при змінених політичних умовах покликала на Україні до життя установи, котрі між іншими дослідями стежать дуже пильно за методами вивчення читачівства. Велику роботу в цьому напрямі переводить УНІК (Український Народний Інститут Книгознавства в Києві), котрий на протязі свого недовгого існування крім названого в горі журналу „Бібліологічні Вісти“ видав певну кількість публікацій, між якими займає важне місце питання читачівства й його вивчення. При поодиноких більших бібліотеках находимо кабінети бібліотекарів (нпр. в Одесі), завданням котрих досліджувати ролю книжки в освітній роботі.

*

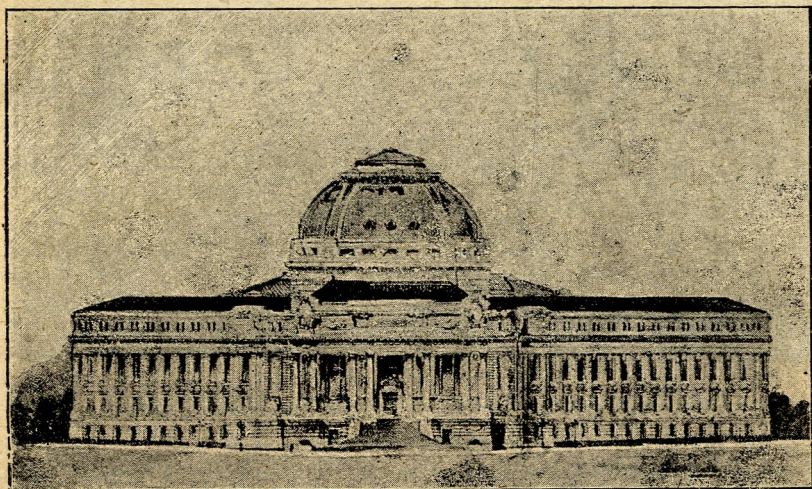
*

*

*) „Процес перетворення кращих елементів в опозиційні кадри ми особисто мали випадок простежити на кількох сотнях яскравих прикладів на протязі 1911—15 рр.; так царат створював свідомі кадри своїх ворогів. Нам особисто залишилося лише допомагати його розвитку, прискорюючи самий процес, раз ми констатували його наявність. І для цього його прискорення зовсім не треба було постачати таких читачів книгами та брошурами яскраво опозиційного або революційного напрямку, — тому найбільш царистські книги, вдало вказані, впливали як революційні, коли тільки їх слова і речення потрапляли в читачівській психіці на ґрунт, вже створений ворожими емоціями. (Бібліологічні Вісти, Київ 1926. ч. 1).

Народня сцена й мистецьке виховання.

До третього відділу освітньої праці серед дорослих причислимо народню сцену і все те, що виявляє живе ділання, порухову силу. Фріц Капган так характеризує притягаючу силу народньої сцени: „Вона мусить головно приваблювати тих людей, котрих духову життєву стихію не творить вдумлива застанова, ні також ця сила уяви, котра спровола й ступнево розбудовує свій світ. Погляд цих людей також не кристалізується в боротьбі думок, ні

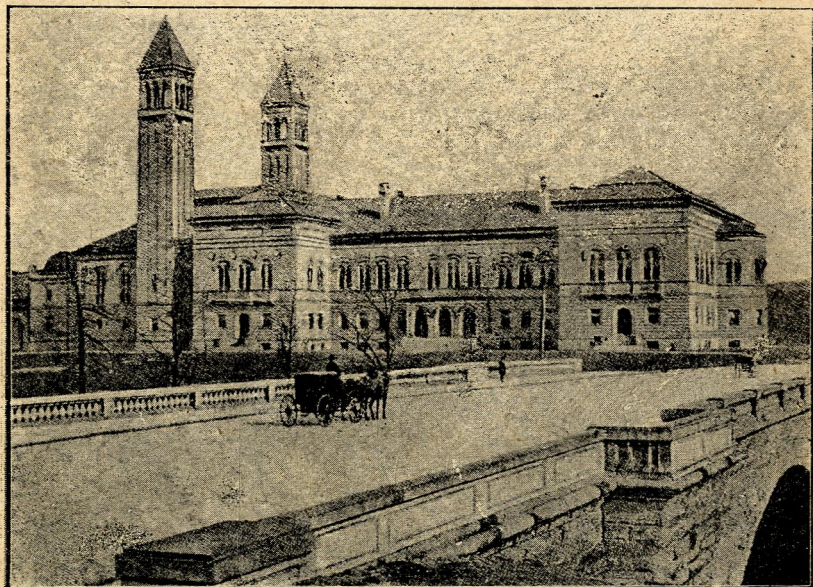
Народня бібліотека в Брукліні.

в змаганні з виразистою особовістю або з могутнім ділом. Вони бачать світ як взаємодіяння і вплив на себе проворних і глупеньких, сильних і слабосилих, геройських і сентиментальних, поважних і смішних людей. Пестра гра цього світу завжди їх притягає. Вони жадібні того, щоби за кожним новим мистецьким оформленням цього життя чи мовою, чи музикою відхилити рубець густої заслони, котра закриває собою глибоку тайну. Загально відомо, що це саме є життєвою атмосферою переважаючої частини людей, котрі не тільки вегетують. Кількість відвідувачів ВНШ і народніх бібліотек з одного а народньої сцени з другого боку переконалаби нас у тому, поскільки цей момент не є вже і так загально відомий. На цій дійсности — спочиває не лише ширша можливість впливу народньої сцени, але також і річеві труднощі при здійснюванні цього впливу¹⁾ Говорячи про це автор має на увазі не аматорську народню сцену, але професійну, котра має виконати ту саму роботу, що ВНШ, або народня бібліотека, тільки в своєму обсягу ділання.

Ми можемо цю ділянку виховно-освітньої праці між дорослими назвати також мистецьким вихованням або вихованням

¹⁾ Freie Volksbildung. Neuer Frankfurter Verlag 1926. РІК I. ст. 102.

— 27 —
шляхом мистецтва. Початків його шукати нам у початках освітньої праці взагалі. Вже перші піоніри освітнього руху в Англії зробили важливе помічення, що мистецька обстановка сетлементів виконує свій добрий вплив на відвідувачів сетлементів і народніх домів. В короткому часі можна було помітити, як змінявся під цим впливом вигляд власних домівок поодиноких членів сетлементу. Скільки притягаючої сили має чисто й гарно удержана хата, хоч би вона була вбога, це потрапить кождий оцінити, перше всього англієць,

Народна бібліотека ім. А. Карнеджі в Піттсбургу.

котрий створив навіть своєрідний „home“, якого не стрічаємо у інших народів. Дальшим наслідком такого помічення є пануюче в освітньому світі переконання, що всі домівки призначені для великих шарів громадянства для освітніх цілей мусять при своїй простоті й скромності визначатися мистецькими цінностями й вартостями. Це повинні мати на увазі й наші люди при будові читальень і других домівок загально-освітнього характеру.

Дальший важний добуток в освітніх змаганнях останніх часів, це притягнути мистецтво усіх родів на послуги освітньої праці між дорослими. Мистецтво у всіх своїх родах і видах це таке культурне добро, котре дає змогу насолоди, а через насолоду провадить нас до поширення нашого пізнання, до глибокого розуміння і перевірки себе самого, до пізнання мого відношення до всього оточення і моєї ролі серед нього, до зрозуміння положення і діяльності інших людей. Не згадуємо тут про такі зрозумілі засоби, як спільні прогульки й відвідини вистав, музеїв, галерій мистецтва тощо, але уможливлення найубожчим доступу на театральні вистави, концерти й музичні та співочі продукції найбільших артистів і мистців. Під цим оглядом дуже багато зроблено в Німеччині, де вже від дов-

шого часу, ще зперед великої війни, увійшли в програму освітньої праці серед дорослих народні концерти різного рода і театральні вистави. В Німеччині також повстала перша народня сцена (Volksbühne). Найкращі мистецькі сили вважали там не тільки своїм обов'язком, але й великою честю для себе мати змогу виступати перед робітничою, пролетарською публікою. Слід і це зазначити, що цю сторінку освітньої діяльності вміють належито оцінити відвідувачі і слухачі.

Аматорсько-театральне мистецтво.

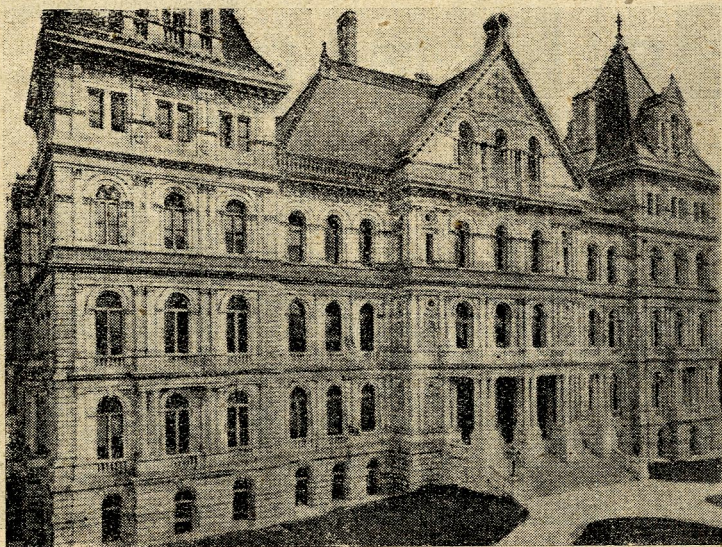
Щоби ушляхотнюючий вплив мистецького виховання збільшити, не вистарчить тільки шукати в ньому насолоди через користування досягненнями мистецтва. Самодіяльна творчість

Читальня для дітей в народній бібліотеці в місті Піттсбург.

у цьому напрямі це властиве завдання освітньої-праці серед дорослих. Як бачимо і тут пробивається та сама напрямна думка, щоби не обслуговувати членів, але їх приневолити до самодіяльної праці, самовиховання також під мистецьким оглядом. Найбільшу прислугу віддало тут аматорське театральне мистецтво. Як не трудні і як не тяжкі його досягнення, але воно має у собі й такі сторінки, що легше ним послуговатися, як другими родами мистецтва. На загальні цінності, що випливають з аматорського мистецтва не будемо тут звертати уваги, бо йому присвячується у нас дуже багато місця. Вистарчить переглянути видаваний уже від трьох літ журнал „Аматорський Театр“, щоби у цьому переконатися. Обмежимося до того, що аматорське мистецтво вимагає задля свого проведення утворення гуртка, котрий набирає усіх рисів спільноти праці. Спільнота ставить до себе певні завдання, мусить

їх перевести, а переводячи мусить поборювати всякі труднощі, як зовнішнього матеріального характеру, так і внутрішнього морального, не тільки особистого, але й міжособистого. Цей рід мистецтва особливо люблений і поширений, так, що він дає змогу впливати не тільки на саму спільноту й її виховувати, але також і на дальші кола, котрі притягає гурток як видців і слухачів. З цього приводу всякі освітні організації послуговуються театральним мистецтвом як важним виховним засобом. Про Німеччину ми вже згадували. В Англії спеціальна комісія визначена освітнім міністерством, просліджувала вплив драматичного мистецтва на виховання дорослих і видала особну публікацію з цього приводу*). У звідомленні комісія признає більшу цінність змаганням аматорів як акторів-професіоністів, хоч ці останні дають виставу, більше досконалу під мистець-

Університетська бібліотека в Нью Йорку. (Тут на самому горішньому поверху міститься бібліотечна школа.)

ким оглядом. Не згадуючи про інші народи й держави, висгарчить зясувати собі, яку роль відігравали аматорський і професійний театр в житті українського народу**). І сьогодні займає аматорське мистецтво дуже важне місце в освітній роботі серед українського населення на всіх землях. Коли заглянемо до кожного числа часопису видаваного в Ужгороді, Луцьку, Львові, Харкові, Києві і т. д., найдемо в них стало деяку пайку дописів, присвячених праці аматорських театральних гуртків. Цевне багатство творчости під цим оглядом находимо на Великій Україні, де розвивається творча діяль-

*) The Drama in Adult Education. A Report by the Education Committee of the Board of Education 1926. стр. 232.

**) Д. Антонович: Триста років українського театру (1619—1919) Прага 1925. Українсько-громадський видавничий фонд.

ність на цьому полі поза виставими як такими, також у свободному самодіяльному драматизованні не тільки повістей, оповідань, але й подій минулих і сучасних (жива газета тощо). У Чехів відіграв велику роль ляльковий театр на послугах позашкільної освіти*).

Спів і музика.

Від театрального мистецтва легкий перехід до других родів мистецтва, котрі отварають поле для гурткової самодіяльної праці.

Лекційна селя в Нью-Йоркській бібліотечній школі.

Тут належить спів і музика. Уже в селlements і народніх домах інших народів зайняли спів і музика важне місце. В Англії і Німеччині добули собі розголос і широке признание народні концерти і музичні продукції, виведені найкращими мистецькими силами. На цьому місці треба підкреслити широко закресну працю Виховного Інституту ім. Масарика в Чехії**). Одночасно розвивається робота над організуванням хорів і оркестр, у склад яких входять тільки члени освітніх установ. Це дуже вдячне поле праці найшло й у нас щире прийняття і має свій виховний вплив не

*) Adolf Chaloupka, Divadlo všem. Poslani divadla při vychove ná-
eho lidu. Praha, 1926.

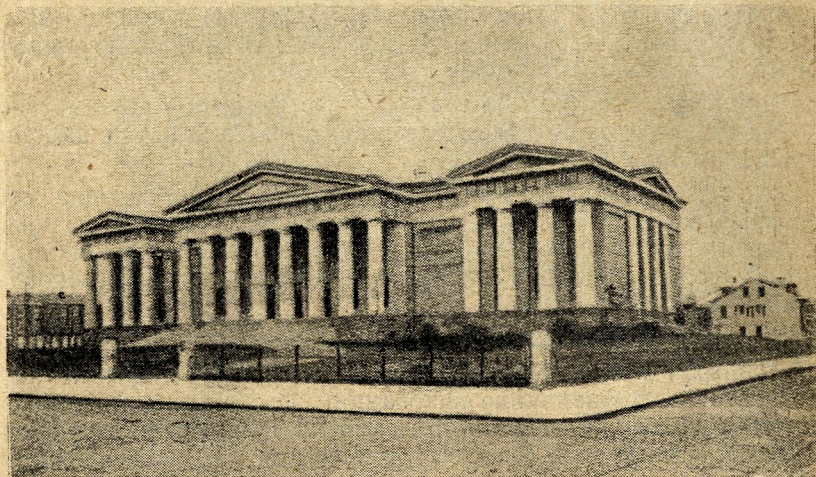
**) Das Masaryk Volksbildungsinstitut (Der Kulturverband. Seine Entstehung und Entwicklung (1905—19.6) Prag, 1926. Ст. 28 і наст. Це саме англійською мовою на стор. 24 і наст. — Далі, Vyroční zpráva Masarykova Lidovychovného Ustavu Svazu Osvetového, v Praze. 1926 ст. 16 і наст.

тільки на самі спільноти, а й особи, котрі стоять поза ними, і беруть тільки участь в продукціях як слухачі*).

Інші роди мистецтва.

Признаючи великий вплив мистецькому вихованню, освітні установи найкультурніших народів звертають увагу й на пластичне мистецтво, створюючи і тут нагоду до самодіяльної творчої праці. Не занедбують ритмічної руханки, балету, національного танку, а далі і фізичної культури.

Важне місце у виховній роботі займають творення та ведення музеїв, краєзнавчих гуртків. З останніми вяжуться про-

Бібліотека Бібліотечного Товариства в Філадельфії.

гульки-екскурсії, котрі носять різнородний характер, залежно від ціли, задля якої вони відбуваються.

Справа мистецького виховання, хоч як важна, а проте найменше ще розроблена, і задля своїх спеціальних рисів не так легка до проведення в життя. А всеж таки годі занедбувати цю ділянку, бо вона відіграє велику роль у вихованні нової людини. Наведемо тут слова одного німецького письменника, який викликав свого часу велике зацікавлення до свого твору і причинився чимало до зясування справи мистецького виховання. Цей письменник — Юліус Лянґбен (Langbehn) а його твір „*Rembrandt als Erzieher*“. Він каже так: „Людина є мірою усіх річей; але саме тому треба

*) Що приклад професійно ведених хорів виконує бажаний виховний вплив, доказом те, що мандрівні хори Д. Котка й Евсевського викликають наслідування нашими селянськими хорами під оглядом дисциплінованости, виступу, техніки й динаміки в продукціях. Видно з того, скільки доброго можна надіятися від мистецького вандрівного професійного театру, який гостювавби в наших селах.

мистецтво міряти людиною, а не людину мистецтвом. Хоч як високо можемо ставити останнє, не слід забувати, що воно є тільки засобом, а не метою; метою є, в найліпшому розумінні, тільки людське існування. Не хочу, щоби мене цінували задля моїх творів, але задля мене самого, сказав Монтень, один з найзнаменитших французів і один з найздоровіших духів, які колинебудь жили. Тут і те місце, на якому найбезпосередніше стикаються з собою мистецькі інтереси, які на погляд стоять оподалік від практики життя. Рафаель і Моцарт булиби людьми першої вартости навіть тоді, якби перший не ткнув був зовсім кисти, а другий не написав був ні одної ноти; бо духовість робить людину, а людина робить мистця... Шілер не вмів ніщо кращого сказати про грецьке мистецтво, як: Головна цінність грецьких творів мистецтва у тому, що вони нас повчають, що жили колись на землі люди, котрі могли творити такі речі^{*)}). Ці слова можна приложити до всіх проявів народнього мистецтва. І тому добувати з народу, з його праці духові і мистецькі сили, і таким чином приводити до внутрішнього духового відродження народу.

Вікніц послухаймо, що говорить про неоцінену прикмету самовиявлення себе (*self-expression*) згадуваний вже нами американець С. Lindeman^{*)}).

Так водиться у нас, що всякий прояв самовиявлення себе у розвазі, мистецтві, а далі й розривці, ми уважаємо пустою забавкою, даремною витратою часу. Забуваємо, що таким чином позбуваємося засобу, що робить наше життя багатим, що його обновлює і робить сильним.

Віддаймо слово самому авторові:

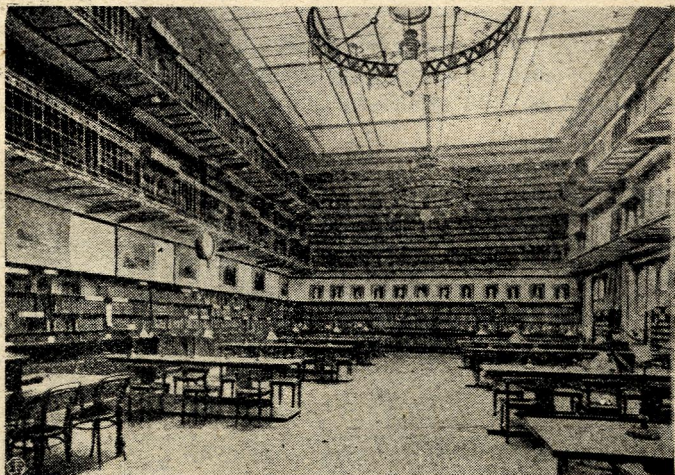
„Одною з прояв різноманітності людської породи, якою надто часто нехтує звичайне виховання, це багатство потреб розривки та насолоди. Розривка, так само як і інші елементи сучасного життя, стає щораз більше стереотипною, для всіх однаковою. Панує погляд, що всіх нас захоплює гра мячиком; коли ми в гімназії — захоплює нас копаний мяч або танки; коли ми стали членами клубу — тоді гра в карти або гольф і так далі.. На жаль, години призначені на забаву, стають примусовими. А це вже є заперечення самої сути гри. Необхідність у силі довести нас до того, що ми піддаємось машині сучасного промислу, яка щораз більше обмежує наші рухи та вислів нашого „я“, але яка необхідність каже вам відчувати ту саму насолоду, якою нпр. захоплююсь я? Коли забава не дає змоги свobodно висловити особисті нахили та індивідуальну насолоду, тоді вона є нічим більше як виправом.

„Розривка повинна бути перш усього порухом свободи, відгуком у забаві повної індивідуальности одиниці, діяльністю її приваби, відпочинку, веселощів. Тут більш як дeneбудь інде індивідуальний вибір мусить бути найвищим законом, дарма, що навіть у грі ми вчимося забувати про все своє „я“ та його вагу. Виховавці дорослих повинні стежити за тим, в якій діяльності поодинокі

*) Rembrandt als Erzieher. Von einem Deutschen. Illustrierte Volksgabe. Alexander Duncker Verlag Weimar Ст. 108 і слід. Довгий час було невідомо, хто є автором тої незвичайно цінної праці.

**) Meaning of Adult Education. Стр. 58 і наст.

учасники освітніх змагань знаходять насолоду; вони мусять відкривати примхи їх темпераменту, потреби, які одним видаються смішними, а іншим приносять своєрідне задоволення. Мета освіти дорослих є вповні виправдана, колиб вона не робила нічого іншого як тільки людей щасливішими у хвилинах їх дозвілля. Сучасні дорослі люде мають у собі трагічну рису саме тому, що вони знають як досягти усього з виїмком чистого захоплення для власної

Читальня в міській народній бібліотеці в Шарльотенбургу (біля Берліна).

потреби. Навіть у грі основним моментом є кінець, перемога, а не сам процес гри.

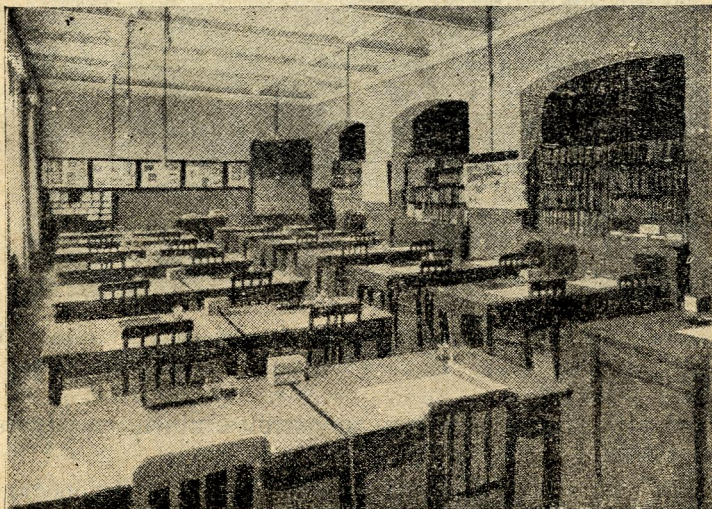
„Коли вже думаю про позашкільну освіту для дорослих, тоді в моїй пам'яті зринає постійно згадка про данського хлібороба-селянина, який свій вільний час присвячує на малюнки сцен із свого господарства та своїх сусідів. Одна з його картин — своєрідна хліборобська данська сцена — яка прикрашувала його скромну хату подобалася мені так, що я запропонував йому відкупити її. Він не тільки відмовився її продати, але ще й скартав мене за те, що я зважився підозрівати його, що він може віддати за гроші продукт своєї розривки. Життя примусило його бути хліборобом, але він мріяв усе життя, щоби висловити свою душу в мистецтві. Він був незвичайно діловитим хліборобом, але хліборобство не дало йому змоги висловити повноту свого „я“. Молодий німецький інструктор у ВНШ (данський селянський університет) прокинув у ньому хист до малярства і допоміг йому у розвитку таланту. Нині маючи 50 літ він знаходить задоволення, коли малює картини, де передає дещо із свого „я“ — щось, що ніколи не було би прокинулося у ньому під впливом кончеї праці. Навіть і ця праця не вичерпує його духових потреб; я пригадую собі одну пам'ятну ніч, проведену в його хаті, коли головною темою нашої розмови була поезія Уот Уйтмана, американця, який знав як „зробити

себе свободним“. Він назвав нашого Уота „поетом данського хлібороба“ і соромно мені, коли ще нині думаю про все те, що він найшов у поемах Уйтмана, а чого я в них раніше не доглянув“.

* * *

Організаційні форми.

На закінчення нашої статті хочемо вказати на форми, в яких проявляється організація освітніх товариств і освітньої роботи. Зі сказаного досі можна зробити висновок, що найбільше твор-

Саля до науки в школі бібліотекарок при централі для народніх бібліотек в Берліні.

чими на полі позашкільної освіти є Англія, Данія, Німеччина, Америка, себто народи германської і англійської родини. В новіших часах дуже багато уваги й засобів присвячує цій справі Австрія і Чехословакія. Однак для повної справедливости треба сказати, що нема ні одної країни, ні одного народу, ні одної держави, котрі не малиби на увазі освіти для дорослих.

Що торкається відношення освітніх установ до держави й навпаки, бачимо більшу або меншу залежність освітніх позашкільних установ від держави, в першу чергу від міністерств освіти в поодиноких державах. В переважній частині держав міністерства освіти займають становище обсерваторів. У випадках матеріальної допомоги старається держава провірювати діяльність субвенційованих установ. Вповні під державною контролею знаходиться позашкільна освіта в республіках Радянського Союзу, а тим

самим і українська позашкільна освіта (політосвіта) на Великій Україні.

Як різнородними і як зрізничкованими є освітні установи таких двох народів як англійського та німецького, можна побачити з публікацій, в котрих находимо зареєстровані всі освітні організації. *Britisch Institute of Adult Education* видав у 1926 р. показник освітніх установ*). На 190 сторінках находимо всі організації, котрі займаються позашкільною освітою дорослих. Подібну німецьку публікацію видав *Archiv für Volksbildung*, щодо німецьких організацій.***) Вже сама кількість установ повчає нас, яку то поважну силу творять освітні установи в названих краях. Навпевно не уступають під цим оглядом Зед. Держави Півн. Америки, хоч вони досі не видали подібного показника щодо своїх установ.

Читальня часописів в Народньому Домі в Єні.

На ділі виходить таке, що в названих краях і державах не має якоїсь одної центральної установи, котра кермувалаби усім освітнім життям краю, держави чи народу. А коли навіть і є певні центральні, про котрі ми мали нагоду чути вище, то їх зміст не полягає у виконванні адміністраційних чинностей, ані вони не вимагають від тих установ поверховної одностроїности, а більше уважають на внутрішню згідність напрямних діяльності.

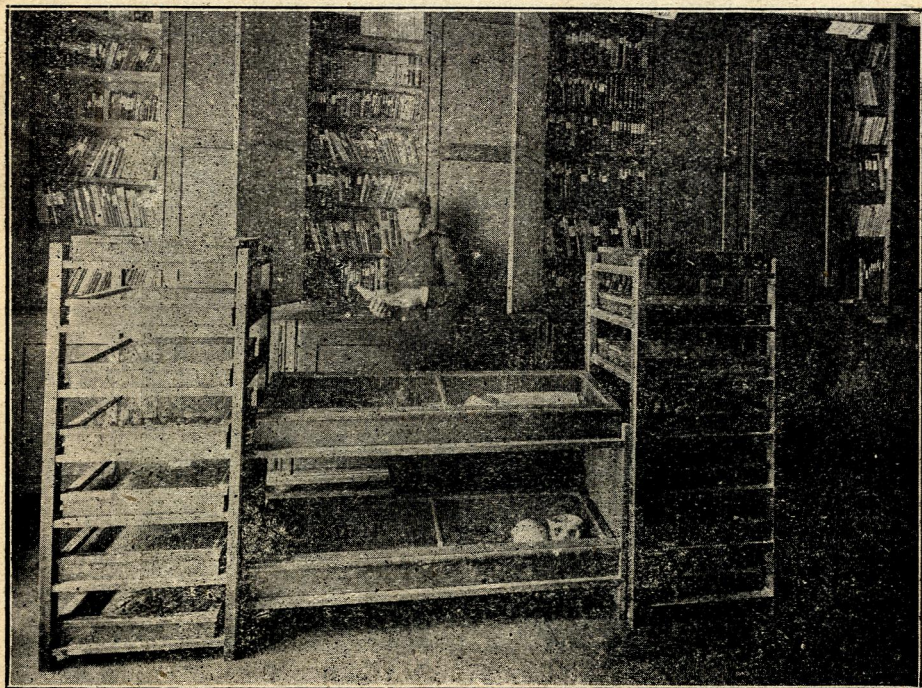
На випадок згідности запевнюють спорідненій установі всякого рода поміч для ведення діяльності. Центральні мають на увазі письмевну і особисту допомогу, освіту кваліфікованого робітника й його доставку за винагородою на місцях, розроблення відповідної методичної літератури, її продукцію і поширення, доставку й продукцію засобів наявности праці і т. д. Так сцентралізованої системи,

*) *The Handbook and Direktory of Adult Education*. London 1926. Ст. 190.

**) *Nachweiser für das deutsche Volksbildungswesen*. Berlin, 1926. Ст. 47.

якою є наша освітня організація на землях Галичини, не бачимо у світі. Деяку схожість виказує організація позашкільної освіти в Голандії*).

У післявоєнних часах бачимо в деяких державах більший вплив урядових кол на організації позашкільної освіти, ніж це мало місце до війни. Є це впливом більшого здемократизовання, і рівночасно виявом бажання прийти в допомогу дотеперішнім змаганням приватних установ і приватної ініціативи.

Бібліотека Т-ва „Просвіта“ у Львові з передвоєнних часів. (На переді стоять музеальні габльотки, котрі вже передано Музеєві Наук. Т-ва ім. Шевченка. — При шафі з книжками стоїть б. директор канцелярії А. Гап'як.)

В Англії.

В Англії організована позашкільна освіта для дорослих трьома різними групами: 1) релігійними товариствами, що беруть за підставу біблійне християнство; 2) педагогічними товариствами для робітників; 3) професійними робітничими союзами. Друга група має певну підтримку університетів. У цій групі навчання не має на меті пропагувати ніякої ідеї, а старається дати слухачам таку загальну освіту, яка може стати підставою якогонебудь світогляду. Держава крім матеріальної підмоги, яку дає всякій життєздатній

*) Adult Education in Holland. (Bulletin XXXI. The World Association for Adult Education. London, 1927.)

організації, стримується від впливу на напрямок навчання у всіх цих школах. При існуючій організації таких шкіл виключені є випадки, щоб вчителями стали люди невідповідні до свого завдання. Чужинця вражає факт, що в релігійних школах і в робітничих наука християнства та марксизму не має такого характеру догматичности як нпр. у Німеччині, і що ідеї є там більше елястичні,

Читальня в бібліотечі Т-ва „Просвіта“ у Львові перед війною.

чим більше приноровлені до життєвих потреб. Вчитель не накидає слухачам готової системи а спонукує їх до передумання ідей. }

Всеж таки допомога міністерства освіти в Англії має в одному напрямі своє далекосягале значіння. Міністерство складає час до часу спеціальні комісії для певних справ, котрі мають зайнятися зібранням потрібних матеріалів і видати на їх підставі фахові розправи. (В останньому часі вийшла праця одної такої комісії з обсягу театрального мистецтва і його відношення до освіти дорослих).

В Німеччині.

У Німеччині міністерство освіти старалося підтримувати змагання до засновування і ведення ВНШ. Міністерство освіти притягнуло всі університети до співпраці таким чином, що при поодиноких університетах повстають поради, керманічі яких мають дбати про те, щоби учбові засоби університету служили ВНШ і щоби перед університетами заступали справу народньої освіти.*).

Бібліотека філії „Просвіти“ в Стрию. (При середній шафі стоїть бл.п. Єронім Калитовський, заслужений довголітний голова Філії.)

Підносячи високо незвичайні досягнення німців у ділянці поза-шкільної освіти мусимо зазначити, що освітні організації Німеччини зріжничковані під різними оглядами. Існують організації, котрі обіймають свою діяльністю цілість німецької держави (деякі із них обіймають німецькі території Австрії, Нім. Швайцарії, Чехословаччини, Італії, Польщі), або обмежують себе до поодиноких країв держави. Існують організації чисто віроісповідні, партійно-політичні, а навіть зріжничковані методами праці. Співпраця їх відбувається на зїздах, конгресах, а далі у фаховій пресі. А всеж таки стрічаємо дуже багато випадків, в котрих бачимо як серед тих, що учаться, як також серед керманічів і управ шкіл сидять побіч себе люди

*) До цієї справи гл. статтю „Universität und Volkshochschule“, поміщену у книжці: *Im Kampf um die Erwachsenenbildung* (1912—1926) von Werner Picht und Eugen Rosenstock. Leipzig 1926. Verlag Quelle et Meyer. Стр. 69—88.

ріжних віроісповідань і ріжних, дуже протилежних партійно-політичних переконань.*)

В інших краях.

Німецька Австрія і Чехословакія це ті держави, котрі дуже багато засобів віддали на розбудову позашкільної освіти. Перша створила при міністерстві осібний відділ, який видає журнал „*Volksbildung*”. В бібліотечному ділі існує тісна співпраця з німецькою *Zentralstelle für Volksbüchereiwesen*.

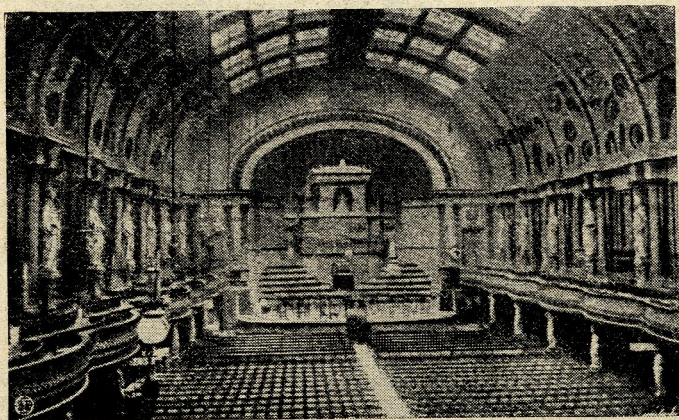
Бібліотека-читальня Центрального Селянського Будинку в Харкові.

Чехословацький уряд дуже пильно й дбайливо відноситься до справи позашкільної освіти. Одначе головним речником і заступником освітніх змагань є Освітній Інститут ім. Масарика (*Lidovychovny Masarykův Ustav*), що повстав з п'яти ріжних освітніх установ, які досі існували в Чехії і провадили свою діяльність.

В Польщі був спершу також плян, щоби міністерство освіти перебрало в свої руки ініціативу і контроль в справах позашкільної освіти. Для цієї цілі повстав при міністерстві осібний відділ, котрий між іншим почав видавати освітній журнал „*Oświata Pozaszkolna*”. При нищих шкільних установах стали творитися подібні відділи, діяльність котрих дотичить найвище нагляду та підтримки тої роботи,

*) Характеристичні слова одного члена ВНШ. в Ляйпцігу, котрий так ставиться до ріжних переконань поодиноких членів одної спільноти: „Як довго в наших противниках бачимо і хочемо пізнавати тільки зрадників і людей з лихими а навіть найгіршими намірами, так довго наше знання не буде силою, а тільки немістю... Заслугою спільноти є те, що я стараюся зрозуміти й пояснити людей з їх ідеями”. (Herman Heller, *Freie Volksbildungsarbeit*. Ст. 79.)

яку веде учительство в позашкільній діяльності. Вплив урядових чинників був того рода, що польське учительство в доказ протесту перебрало провід праці в свої руки і створило при своїй становой організації відділ для позашкільної освіти, та стало видавати журнал „Polska Oświata Pozaszkolna“, в наслідку чого перестав виходити журнал міністерства. Крім учительської становой організації ведуть у Польщі позашкільну освіту дорослих освітні товариства. Між ними одно з перших місць займає „Towarzystwo Szkoły Ludowej“ котре своєю діяльністю обіймає також шкільне і дошкільне виховання на території Сх. Галичини. Тов-о надихане протиукраїнським духом. На північно-українських землях у Польщі подібну роботу як Т. С. Л. і в такому самому дусі виконує Polska Macierz Szkolna.

Велика музична сая Народньо о Дому, Східний Лондон.

Позашкільна освіта інших народів у Польщі не знаходить ніякої підтримки, наоборот урядові кола кураторій і повітових шкільних рад ставлять тільки перешкоди ініціативі освітніх установ інших народів, отже українського та білоруського.

Велика Україна.

Організаційні форми позашкільної освіти дорослих у всіх інших краях світа мало що відбігатимуть від накреслених у горі. Всеж таки треба звернути нашу увагу на новий організаційний тип, який находимо в Союзних Радянських Республіках. У них позашкільна освіта знаходиться під управою Союзного Комісаріату Освіти, та в поодиноких республіках під управою Нар. Комісаріатів Освіти дотичних республік. В лоні поодиноких комісаріатів завідує позашкільною освітою відділ Головополітосвіти. Комуни. партія як і в інших ділянках життя є одним і виключним регулятором змісту і методів освітньої праці. Завданням позашк. освіти є політичне виховання громадян для комуніст. державного будівництва. Іншої освіти, як політичної освіти в повищому розумінні не допускається. І тому на Україні мусіли впасти всі „Просвіти“, як контрреволюційні

організації. Найменшою клітиною освітньої організації на Радянській Україні є селянський будинок або хата-читальня на селі, а робітничий клуб у місті. Ці організації є самоуправні та оперті на виборних засадах. Одначе зміст праці в цих організаціях мають вести кваліфіковані освітні робітники. Селянські будинки і хати-читальні одного району завязуються в районну організацію, а ці останні в окружні організації. При організаціях вищого ступня ідуть змагання творити осібні дослідні кабінети для ріжних ділянок освітньої праці. Інспектори політосвітньої роботи наглядають над цілим ділом, поспішають усюди з допомогою, коли за нею котра з організацій звертається. Недостачу освітніх робітників стараються заступити ріжного рода курсами, в котрих беруть участь всі ті, що займаються освітньою роботою на місцях. Відбуваються дуже часто районні, окружні, всеукраїнські, а далі і всесоюзні зїзди освітників з численними рефератами, докладами і живою дискусією над ріжними питаннями. Розвивається велика освітня література, а в методах праці щораз більше помічається змагання до поглибленої освіти, закидається дешева агітка, котра не приносить ніякої користи. Нарікають не тільки на відсутність освітнього робітника, але також і на недостатчу матеріяльних засобів для розбудови освітнього життя.

Всеж таки слід зазначити істновання і розвиток дуже багатої періодичної літератури, присвяченої питанню позашкільної освіти. Поважний журнал „Шлях освіти“ розроблює виховання у цілому його обемови від дошкільного починаючи. Провідним журналом для селянських будинків є часопис тоїсамої назви, що й установа, себто „Селянський будинок“. Для театрального мистецтва існує місячник „Сільський Театр“. Для самоосвітніх змагань призначено місячник „Самоосвіта“. Освітнім цілям служить двотижневик „Знання“ з багатою актуальною літературою і багато ілюстрований. Справі поборювання неграмотности служить журнал, спеціальне видавництво і окреме товариство, а всі вони мають назву: „Геть неписьменність!“ Спільнота праці твориться головню у виді сільсько-господарських гуртків, краєзнавчих гуртків тощо. Одним словом, питання позашкільної освіти находиться в стадії дуже поважного розвитку.

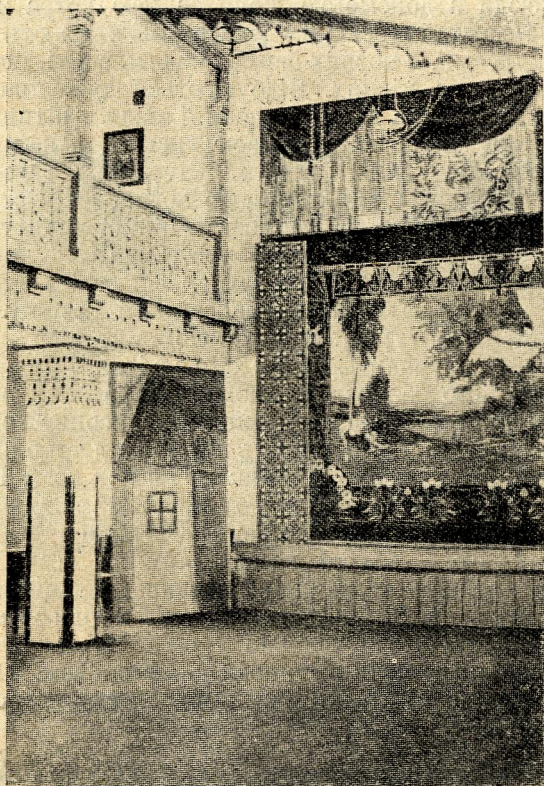
Між Українцями поза Великою Україною.

На Закарпатській Україні в Ужгороді існує Товариство „Просвіта“, котре веде позашкільну освіту між українським народом. Його організаційна форма похожа на освітню організацію Галичини. Основує читальні, звязує їх у філії, підтримує всіми засобами освітнє життя. Найбогатшу діяльність розвиває у видавничому напрямі. За короткий час свого істновання створила „Просвіта“ поважну літературу. При „Просвіті“ існує бібліотека, музей, театр і хор. Найбільше відчуває недостатчу матеріяльних засобів, а далі освітніх робітників на місцях.

В Ужгороді існує також „Робітнича Академія“, котра має партійний характер і у цьому характері обєднує мадярське і чеське населення. Видає книжки на трьох мовах. З українських видань слід відмітити Пуховського (псевдонім А. Животко): Народня Просвіта. Є це poradник для робітників позашкільної освіти, що вийшов в р. 1927.

На Буковині і Бессарабії нема ні сліду роботи. Усе здавлене. Довоєнне освітнє товариство „Руська Бесіда” в Чернівцях зовсім не діяльне. Повна нестача організації національно свідомих сил спричинює цей мертвий стан, серед якого живе український народ.

Про організаційні форми позашкільної освіти між Українцями в Польщі не будемо тут говорити, як про речі нам відомі. Зазначимо одно, що в Галичині все освітнє питання групується

Театральна зала читальні Т-ва „Просвіта“ у Клепарові (ф. Львів).

біля Т-ва „Просвіта” у Львові. Волинь має повітові „Просвіти” (Володимир, Ковель, Рівне, Горохів, Луцьк, Дубно, Острів, Крем'янець), що творять самостійні товариства. Полісся має одну Просвіту в Бересті. Холмщину й Підляшє заступає під освітнім оглядом Товариство „Рідна Хата” з осідком у Холмі. Хоч формально названі товариства не є об'єднані, однак ідейно ведуть роботу в одному напрямку і діляться своїм досвідом на спільних з'їздах, нарадах і зборах.

В Югославії бачимо в Руській Керестурі освітнє товариство „Руське Народне Просвітнє Дружство”. Крім того в Босні (Прнявор), в Загребі і Білгороді існують „Просвіти”.

Всюди на еміграції в цілій Америці, а навіть між сезонними робітниками в Франції і в інших краях повстають товариства під назвою „Просвіта“, наче членяхотять таким робом зазначити спільність духових інтересів усіх Українців, де вони не були би.

Не маємо вісток про освітнє життя між українцями на Далекому Сході.

Світовий Союз для освіти дорослих і інші міжнародні об'єднання.

Накреслені досі організаційні форми, як усе в теперішньому світі, стають швидко загальною власністю усіх. Фахова преса, яка звідує про досягнення одних, проби других, пляни третіх, каже взаємно взоруватися у своїй праці, каже користуватися набутим дорібком, як спільною власністю. В ділянці позашкільної освіти пробивається щораз сильніше думка міжнароднього зближення всіх народів світа. І тому в останньому часі помітні змагання до об'єднання світового освітнього руху. Ініціативу до цього подавано з різних боків. Пробувала це Франція, а переводить у життя Англія. В р. 1918. заходами згадуваного вже нами вище англійського освітника Альберта Менсбріджа повстає установа **The World Association for Adult Education**, себто Світовий Союз для освіти дорослих.

Головну мету Союзу можна зясувати в таких словах: Світовий Союз хоче підтримувати в цілому світі розвиток і поширення освіти дорослих у різних видах, у цьому сильному пересвідченні, що вишколення всіх сил душі, розуму і тіла людини може найшвидше допомогти до того, щоби найти і запевнити слухний лад народнього і міжнароднього життя. „Кількість розумних людей є спасінням світа“. — Світовий Союз хоче взаємно повязати із собою освіту дорослих у тій вірі, що єдність робить сильними і що такий Союз потрапить улекшити і поглибити взаємне розуміння всіх народів. — Світовий Союз виступає проти розуміння, що дорослі люди не мають вже ніщо до роботи над власною освітою. Союз хоче розбудити у всіх краях, у кожній суспільній класі здібність переживання, гін пізнання, готовість до взаємної симпатії і дружби, і таким робом збагатити життя. — У дальшому своїому розвитку буде Союз змагати до того, щоби створити тісні взаємини між усіма тими, котрі сильно вірують, що освіта є шляхом до правдивого радісного життя, — що освіта є динамічним і духовим процесом, який ніколи не кінчиться і є рівночасно життєвим питанням цілого людства. — Так зрозуміла освіта дорослих буде розвивати до творчої діяльності всі природні сили думання і почуття, буде формувати особистість і буде робити одиницю цінним членом спільноти, до якої вона належить, а через неї цінним членом людства взагалі. — Світовий Союз обіймає членів кожної народности, кожного віроісповідання і кожної політичної партії. Він хоче об'єднати усіх, котрі бачать в освіті дорослих шлях до відповідального світового горожанства і далекоїдучого світового порозуміння. *)

Світовий Союз має свій осідок у Лондоні. Його почесним президентом є президент Чехословацької Республіки д-р Т. Масарик

* Ці основні думки зясовані на підставі видавництва Світового Союзу. Є ним кварталник, що став виходити з місяця липня 1919 р. під назвою *Bulletin*. Досі вийшло 32 зшитки.

Урядуючим президентом є Альберт Менсбрідж. Товариство має мішане членство з фізичних осіб і освітніх стоваришень. Для взаємного порозуміння видає невеличкий кварталник (*Bulletin*), в котрому містять нариси про освітні організації різних народів світу, як також короткі статті на загальні освітні теми. Світовий Союз творить в поодиноких державах власні секретаріати. Такий секретаріат знаходиться вже в Німеччині; ідуть підготовки для створення секретаріату в Італії. Сам Менсбрідж відбув подорож до Зєдинених Держав і Канади, щоби там особисто ширити ідею Світового Союзу. Як посередній етап повстає в Америці *American Association for Adult Education*. На 1928 або 1929 р. задумує Світовий Союз скликати світову освітню конференцію. У цій конференції повинна взяти участь і наша „Просвіта“, яка вже від 4 літ є членом Світового Союзу.

Крім названого в горі Союзу існують ще й інші організації світового міжнароднього характеру, котрі своєю діяльністю обіймають також позашкільну освіту (освіту дорослих). Дві такі організації створив Союз Народів. Від 1922 року існує при Союзі „Комітет для спільної духової праці“ — *Committee on Intellectual Cooperation*, президентом якого є *Henry Bergson*. В березні 1926 р. повсталала при Комітеті підкомісія для виховних справ, котра втягнула в обсяг своєї діяльності освіту дорослих. „Комітет для духової спільної праці“ дав почин думці про міжнародне обєднання бібліотечних робітників.

З 1. квітня 1926 р. повсталало в Женеві „Міжнародне виховне Бюро“ — *Bureau International d'Education* (4 rue Charles Bonnet), котре остає також у тісному звязку з Союзом Народів.

Організації, що обіймають робітничу освіту, мають свої особний відділ в Міжнародньому Союзі Професійних Спілок з осідком в Амстердамі. Назва відділу є: „Міжнародний робітничий освітній Союз“ — *World Worker's Education. International Federation of Trade Unions*. Предсідником є *J. W. Brown*.

Від амстердамського Інтернаціоналу відпали всі організації, що стоять на комуністичній плятформі, або зближені до неї ідейно. Ці останні сотворили особну міжнародню організацію, що зветься „Інтернаціонал Робітників Освіти“ — *L'Internationale de l'Enseignement*. Названий Інтернаціонал обєднує в першу чергу учительство, але обіймає також свою діяльністю цілий комплекс освітніх питань.

* * *

Істота й мета позашкільної освіти.

Цей короткий і далеко неповний нарис освітньої справи в світі ставить наявно перед нами, в чому полягає істота освіти дорослих. Перше всього треба сказати, що з усіх галузей освіти, від дошкільної до позашкільної, позашкільна є найрізномордніша. Різномордність і багатство проявляється як вертикально так і горизонтально. Щоби зясувати це на прикладі, скажемо, що діяльність освітньої організації (читальні, народнього дому, сєтлементу, селянського будинку, клубу, і т. д.) не мусить обіймати всі роди

праці з обсягу позашкільного виховання. Перед провідником освітнього життя до вибору освіта через виклад, школу, університет, самоосвітній гурток, або через книжку й книгозбірню, або через мистецтво. Ці три головні види освітньої праці стоять на одному рівні. З цього рівня йдуть вертикалі (прямовісні лінії), котрі можуть своїми розгалуженнями стикатися, сходитися, скріплювати себе і доповнювати свою виховну силу. Таким робом маємо дуже багату й зрізничковану систему, а кожна із них має свої особливості. Слід пам'ятати далі й про те, що кожную вертикаль роботи можна вести дуже поверховно, більше агітаційно, і мати на увазі, що нашим змаганням мусить бути глибока внутрішня робота, яку можемо досягнути тільки таким робом, що провідною ідеєю, яка буде оживлювати наші змагання, буде *самоосвіта і самовиховання*. Розуміється, чим більш вертикалей освітньої роботи пустимо в рух, чим глибше підійдемо до нашого завдання, чим більш захоплення викличемо нашою роботою серед учасників цієї роботи, тим ближчі ми до тої мети, яку ставить собі освіта дорослих.

А якаж ця мета?... Відповідь на це питання старається дати всякий, хто тільки підходить до освіти дорослих. Тут стільки окреслень, скільки спроб окреслити змагання. Павль Наторп хочачи окреслити освіту дорослих і роботу в цьому напрямку, каже, що „*ми працюємо над вічним ділом*, а саме: будувати й утримувати людство в собі кожного поодинокого чоловіка. „**B. A. Yexlee* (секретар *Educational Settlements Associaton*) каже: „Освіта дорослих має на увазі, що мушчини й жінки в годині їхнього дозвілля шукають свобідного заняття, не звязаного з їх призначенням, і при його допомозі стараються дійти до розуміння себе самих і свого світу, окреслити особисті й соціальні вартості, котрі мають керувати їхньою думкою і діяльністю, і учитися служити своїй спільноті, в спосіб, який буде їм видаватися найбільше істотним. Такі змагання повчають змагаючих, іншими словами, у цьому, як уживати життя і як ужити його для служби загальному.”**) *C. Lindeman* називає освіту дорослих „новітнім шуканням змісту життя”.***) Все одно. Важне тільки те, щоби привести кожную живу одиницю людства до повного довіря у власні духові сили, до повної можливості налашдування міжлюдських і міжнаціональних відносин силою освіти й виховання.

І на цей шлях самотоко правдивий і оправданий мусить ступити і наша освітня робота, коли не хочемо, щоби вона за різними формальними питаннями любих чи нелубих виділів, поза чисто касиновим життям, не втратила до решти дійсного свого обличчя і свого великого завдання: творити спільноти відповідальних одиниць на тлі самовиховних змагань.

*) П. Наторп: Народня культура й культура особистости. Львів, 1921. Стор. 83.

**) The Handbook як вище. Стор. 22.

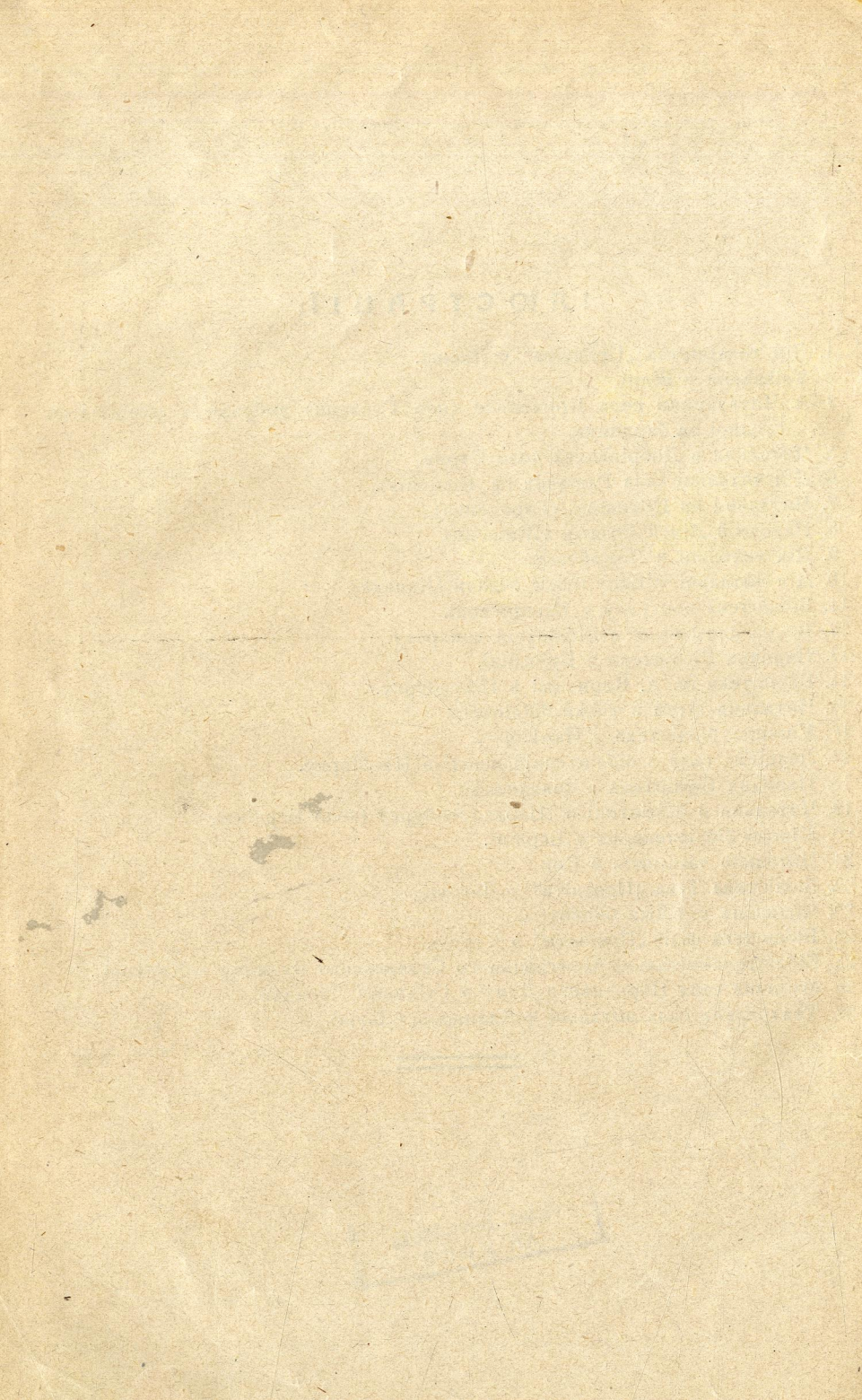
***) Lindeman, як вище. Стор. 11.

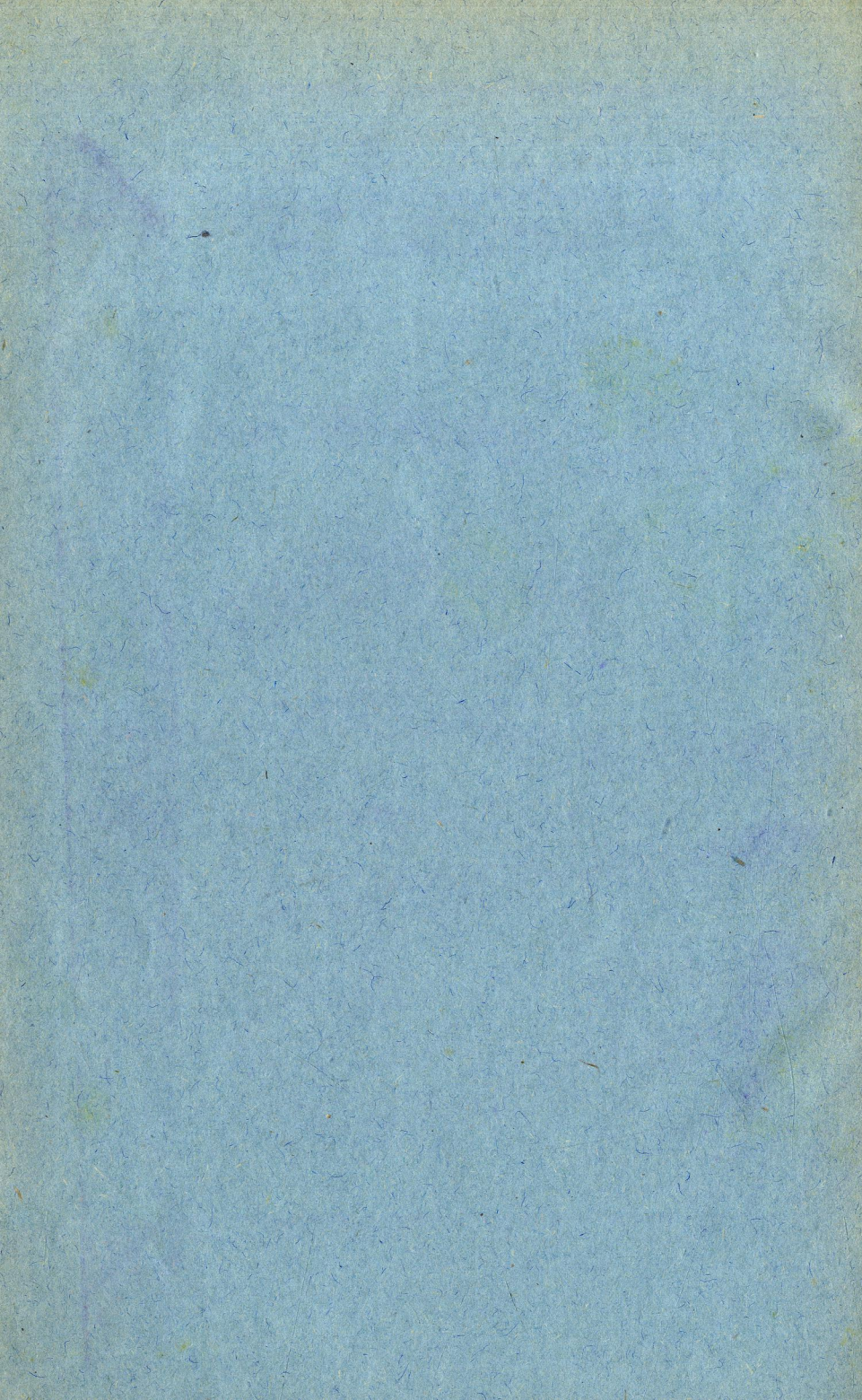
ATX CCP
10/10/10

І Л Ю С Т Р А Ц І Ї:

1. Дім товариства „Просвіта“ у Львові.
2. Volksheim у Відні.
- 3—4. Читальники села Кривеньке (пов. Гусятин) добувають камінь і як столярі та бардники.
5. Читальня в Добрівлянах коло Стрия.
6. Дім читальні села Раківчик (ф. Коломия).
7. Читальня на Котиківці (Городенка).
8. Народній Дім в Роздолі (Жидачів).
9. Дім читальні в Лежайську.
10. Дім читальні у Вест Форт Уіллям (Канада).
11. Бібліотека конгресу у Вашингтоні.
12. Відділ для сліпих в Бібліотеці конгресу.
13. Народна Бібліотека в Брукліні.
14. Бібліотека ім. А. Карнеджі в Піттсбургу.
15. Читальня дітей в тійже бібліотеці.
16. Універс. бібліотека в Нью-Йорку.
17. Лекційна саля в бібліотечній школі в Нью-Йорку.
18. Народня Бібліотека в Філадельфії.
19. Читальня в бібліотеці в Шарльотенбургу (коло Берліна).
20. Школа бібліотекарів у Берліні.
21. Читальня часописів в Єні.
22. Бібліотека Т-ва „Просвіта“ у Львові.
23. Читальня у тійже бібліотеці.
24. Бібліотека філії „Просвіти“ в Стрию.
25. Бібліотека-читальня Центрального Селянського Будинку в Харкові.
26. Музична саля Народного Дому в Східному Лондоні.
27. Театральна саля читальні у Клепарові (Львів).

1635

1986

1287

201